

JACQUES DERRIDA

Η Différance

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΟΛΥΡΗΣ

Ο Ζάκ Ντερριντά γεννήθηκε στις 15 Ιουλίου στο Έλ Μπιάρ τής Άλγερίας από Γαλλοεβραίους γονείς και απέβίωσε στο Παρίσι στις 8 Οκτωβρίου 2004. Δίδαξε φιλοσοφία στη Σορβόννη, στην *École Normale Supérieure*, στην *École des Hautes Études en Sciences Sociales*, καθώς και σε πολλά ευρωπαϊκά και αμερικανικά πανεπιστήμια ως επίσκεπτης καθηγητής. Ο Ντερριντά έχει ταυτίσει το όνομά του, κατά κύριο λόγο, με αυτό που έχει γίνει παγκοσμίως γνωστό ως «αποδόμηση» (*déconstruction*). Διατρέχοντας τόν κίνδυνο να εξαλείψουμε την ετερότητα τής ντεριντιανής σκέψης μετατρέποντάς την σε ένα ενοποιημένο σώμα θέσεων, θά λέγαμε ότι το περιεχόμενο (και δέν λέμε αντικείμενο) τής αποδόμησης είναι ένα κείμενο. Η ντεριντιανή αποδόμηση ενός κειμένου άντλεϊ τήν εύρύτερη σημασία της από μιά νεοχαίντεγκεριανή εξήγηση τής ιστορίας τής δυτικής σκέψης, σύμφωνα με τήν όποια αυτό τό σύστημα σκέψης στην όλότητά του, με μερικές ήρωικές εξαιρέσεις (π.χ. Νίτσε), συγκροτείται από ιεραρχικές δυαδικές αντιθέσεις όπου δίνεται προνόμιο στον ένα όρο τής αντίθεσης (αυτού που σχετίζεται

μέ μιά καταγωγική «παρουσία»), ενώ ό άλλος όρος νοείται ως παράγωγος του πρώτου, ως τό έκπτωτο μέλος του ζεύγους (π.χ. ταυτότητα/διαφορά, όμιλία/γραφή, άνδρας/γυναίκα, κτλ.). Ένα από τά σημαντικότερα μελήματα τής αποδόμησης είναι νά αποσπάσει τό υπό άνάγνωση κείμενο από τό εύρύτερο μεταφυσικό πεδίο στο όποιο άνήκουν οι όροι του χωρίς ή ίδια νά ενδώσει σε αυτό τό πεδίο. Για νά προφυλάξει τό κριτικό του έγχείρημα από μιά τέτοια άποτυχία, ό Ντερριντά διαχωρίζει τήν αποδομητική στρατηγική (έφσον περί στρατηγικής πρόκειται) σε δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση δίνει τό όνομα «άντιστροφή» (*renversement*). Έτσι, άν, για παράδειγμα, βρισκόμαστε αντιμετώπι με ένα κείμενο που τό προτιθέμενο έπιχείρημά του προωθεϊ τόν ιδεαλισμό, λειτουργώντας στο πλαίσιο τής ιεραρχικής δυαδικής αντίθεσης άνάμεσα στο ιδεατό και τό υλικό, ή πρώτη κίνηση θά είναι νά άντιστρέψουμε αυτή τήν ιεραρχία, νά βρούμε εκείνα τά σημεία στο κείμενο που ενάντια στην πρόθεση του συγγραφέα του ύποστηρίζουν τό προβάδισμα του υλικού. Ο σκοπός τής δεύτερης φάσης –που ό Ντερριντά ονομάζει «μετατόπιση» (*dé-*

placement)– είναι να έμποδίσει τήν παλιά αντίθεση να έγκατασταθεῖ πάλι, έστω και μέ μιιά άνεστραμμένη μορφή. Σκοπός τής αποδόμησης είναι να πάει πέρα από τή μεταφυσική τάξη πραγμάτων κι αυτό προϋποθέτει μιιά ριζική αναδιοργάνωση τοῦ έννοιακοῦ πεδίου μέσω τής έπανεγγραφής τοῦ νέου (προνομιούχου) ὄρου, μέ τή νέα διευρυμένη του μορφή, στό σῶμα τοῦ συστήματος. Αὐτός ὁ νέος ὅρος είναι «μη άποφασίσιμος» από τή σκοπιά τοῦ παλιοῦ πεδίου (π.χ. ὁ «ύμένος»), πού είναι ταυτόχρονα και μέσα και έξω, έτσι ώστε να μήν μπορεί να απορροφηθεῖ πλέον από αυτό. Ἡ ντεριντιανή έννοια τής «γραφής» άποτελεῖ ένα καλό παράδειγμα για να έπεξηγήσουμε τά παραπάνω. Ἐχοντας καταδείξει ὅτι ἡ ὁλότητα τής δυτικῆς φιλοσοφίας δίνει προνόμιο στην ὁμιλία σέ σχέση μέ τή γραφή –ταυτίζοντας τήν ὁμιλία μέ τήν άναπνοή και τήν άναπνοή μέ τή συνείδηση ἢ τό πνεῦμα και περιορίζοντας τή γραφή σέ μιιά άνεπαρκή μεταγραφή τής ὁμιλίας– ὁ Ντεριντά άποφάινεται ὅτι ἡ γραφή, ὡς ένα καθολικό σύστημα από διαφορές, άποτελεῖ προϋπόθεση τόσο για τήν ὁμιλία ὅσο και γι' αὐτή τή μορφή γραφής πού παραδοσιακά φέρεται να τή μεταγράφει.

Τίς δεκαετίες τοῦ 1960 και τοῦ 1970 ὁ Ντεριντά, ταυτόχρονα μέ τίς αποδομητικές αναγνώσεις φιλοσόφων ὅπως ὁ Πλάτωνας, ὁ Ρουσσώ, ὁ Χέγκελ, ὁ Χοῦσερλ ἢ ὁ Λεβί-Στρῶς, γράφει κείμενα περισσότερο παιγνιώδη (π.χ. *Glas*). Σκοπός του είναι να δείξει ὅτι κάθε έξαντλητικός έρμηνευτικός καθορισμός ενός κειμένου είναι άτοπος, γιατί ἡ γλώσσα δέν άντλεῖ τή «σημασία» της από κάποιο βαθύτερο σημασιακό στρώμα ὅπως ἡ έμπει-

ρία ἢ ἡ συνείδηση, αλλά από τό παιχνίδι τῶν διαφορῶν ανάμεσα σέ ὄρους και από τήν «έπαναληψιμότητά» τους, χωρίς καμιιά αναφορά σέ έξωγλωσσικές έγγυήσεις. Αὐτός, λοιπόν, νομίζουμε ὅτι είναι ὁ ὀρθός τρόπος για να κατανοήσουμε τήν καταταλαιπωρημένη από τούς «κακούς» αναγνώστες του ρήση τοῦ Ντεριντά «Δέν ὑπάρχει τίποτα έξω από τό κείμενο» ἢ «Ἄλα είναι κείμενο».

Σέ μεγάλο μέρος τοῦ πιό πρόσφατου έργου του, βρίσκουμε τόν Ντεριντά να ανασύρει έννοιες ὅπως φιλία, νόμος, δικαιοσύνη, δῶρο, φιλοξενία, κοσμοπολιτισμός ἢ συγχώρηση, για να αναφερθεῖ κριτικά σέ συγκεκριμένα πολιτικοκοινωνικά πλαίσια. Αὐτή ἡ ἀποκάλυψη τής λογικῆς δομῆς πού διέπει τήν ὑπό διερεύνηση έννοια συνήθως μᾶς φέρνει αντιμέτωπους μέ μιιά αντίφαση ἢ ένα διπλό κατηγορούμενο. Στό *Le Siècle et le Pardon*, ὁ Ντεριντά διερωτᾶται: «Τί σημαίνει ὅταν ἡ κληρονομιά έμπεριέχει μιιά έντολή ταυτόχρονα διπλή και αντιφατική;». Ἡ αντίφαση έγκειται στό ὅτι συνυπάρχουν ταυτόχρονα ἡ ἀπαίτηση για μιιά άνευ ὄρων συγχώρηση τοῦ ἐνόχου ὡς ἐνόχου και ἡ κοινή αντίληψη ὅτι ἡ συγχώρηση θά πρέπει να δίνεται ἐφόσον ζητεῖται και ὑπό ὄρους μεταμέλειας και αναγνώρισης τοῦ λάθους ἐκ μέρους τοῦ ἐνόχου. Ἡ θέση τοῦ Ντεριντά, ἡ ὁποία άντηχοῦσε ὅλο και πιό δυνατά τά τελευταῖα δεκαπέντε χρόνια, είναι ὅτι ἡ ὑπεύθυνη πολιτική δράση και ἀπόφαση συνίσταται στή διαπραγμάτευση ανάμεσα σέ αὐτές τίς δύο άσυμβίβαστες αλλά και ἀδιαχώριστες ἀπαιτήσεις.

[*°H Différance**]

[3]¹ Θά μιλήσω, λοιπόν, για ένα γράμμα.

Για τό πρώτο γράμμα, εάν τό ἀλφάβητο καί οί περισσότερες ἀπό τίς ὑποθέσεις πού ἔχουν ἀποτολμηθεῖ γίνουν πιστευτές.

Θά μιλήσω, λοιπόν, για τό γράμμα α, αὐτό τό πρώτο γράμμα, τό ὅποιο, ὅπως εἶναι φανερό, ἦταν ἀνάγκη νά εἰσαχθεῖ ἐδῶ ἤ ἐκεῖ, στή γραφή τῆς λέξης διαφορά [*différence*] καί αὐτό κατά τή διάρκεια μιᾶς γραφῆς πάνω στή γραφή, ἐπίσης μιᾶς γραφῆς μέσα στή γραφή, τῆς ὁποίας οί διαφορετικές πορεῖες, λοιπόν, συμβαίνει, σέ κάποια πολύ καθορισμένα σημεῖα, νά τέμνονται ἀπό ἕνα εἶδος χονδροειδοῦς ὀρθογραφικοῦ λάθους, ἀπό ἕνα ὀλίσθημα στήν ὀρθόδοξη τάξη μιᾶς γραφῆς, τήν ἔννομη τάξη τοῦ γραπτοῦ καί τοῦ πρέποντος περιεχομένου του. Θά μπορούσε κανεῖς πάντα, *de facto* ἢ *de jure*, νά ἐξαλείψει ἢ νά περιορίσει αὐτό τό ὀλίσθημα στήν ὀρθογραφία καί νά τό βρεῖ, σύμφωνα μέ περιστάσεις πού θά πρέπει νά ἀναλύονται κάθε φορά, ἀλλά πού δέν διαφοροποιοῦν τό συμπέρασμα, σοβαρό, ἀπρεπές, ἄν ὄχι, ἀκολουθώντας τήν πλέον ἀφελή ὑπόθεση, διασκεδαστικό. Ἀκόμα κι ἄν κάποιος ἐπιδιώκει νά ἀποσιωπήσει μιᾶ τέτοια παράβαση, τό ἐνδιαφέρον πού μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ σ' αὐτήν ἀναγνωρίζεται καί προσδιορίζεται ἐκ τῶν προτέρων, ὅπως προδιαγράφεται ἀπό τήν ἄφωνη εἰρωνεία, τή μὴ ἀκουόμενη μεταβολή αὐτῆς τῆς τροπῆς τῶν γραμμάτων. Θά μπορούσε κάποιος πάντα νά προσποιεῖται ὅτι αὐτή ἡ παράβαση δέν κάνει καμία διαφορά. Καί θά πρέπει νά πῶ ἀμέσως ὅτι ὁ λόγος μου σήμερα ἔχει λιγότερο ὡς στόχο νά δικαιολογήσει κι ἀκόμα λιγότερο νά ζητήσει κατανόηση γι' αὐτό τό σιωπηλό ὀλίσθημα στήν ὀρθογραφία, ὅσο νά ἐπιτείνει ἐπίμονα τό παιχνίδι του.

Ἀφετέρου, θά πρέπει νά μέ συγχωρήσετε εάν ἀναφερθῶ, τουλάχιστον ἔμμεσα, σέ κάποια ἀπό τά κείμενα πού ἔχω τολμήσει νά ἐκδώσω. Ὁ λόγος γι' αὐτό εἶναι ὅτι θά ἤθελα ἀκριβῶς νά ἐπιχειρήσω, σέ ἕναν ὀρισμένο βαθμό, ἀκόμα κι ἄν κατά κανόνα καί σέ τελευταία ἀνάλυση αὐτό εἶναι, για οὐσιώδεις λόγους, ἀδύνατο, νά συγκεντρώσω σέ μιᾶ δέσμη τίς διαφορετικές κατευθύνσεις στίς ὁποῖες ἔχω καταφέρει νά χρησιμοποίησω ἢ μᾶλλον ἔχω ἀφεθεῖ νά μοῦ ἐπιβληθεῖ μέ τόν νεογραφισμό του αὐτό πού θά ἀποκαλοῦσα προσωρινά ἢ λέξη ἢ ἡ ἔννοια τῆς *différance*,² καί πού, ὅπως θά δοῦμε, δέν εἶναι κατά γράμμα οὔτε μιᾶ λέξη οὔτε

* Ὁμιλία πού ἐκφωνήθηκε στή Γαλλική Φιλοσοφική Ἐταιρεία στίς 27 Ἰανουαρίου 1968 καί δημοσιεύτηκε ταυτόχρονα στό *Bulletin de la société française de philosophie* (Ἰουλ.-Σεπτ. 1968) καί στό *Théorie d'ensemble* (σουλ. Tel Quel), Éd. du Seuil, 1968.

1. Οἱ ἀριθμοί μέσα στίς ἀγκύλες ἀναφέρονται στούς ἀριθμούς τῶν σελίδων τῆς γαλλικῆς συλλογῆς Jacques Derrida, *Marges de la philosophie*, Les Éditions de Minuit, 1972, σ. 3-29, στήν ὁποία ἐμπεριέχεται τό «*La différence*» κι ἀπό ὅπου μεταφράζουμε. (Σ.τ.μ.)

2. Ὁ ἀναγνώστης θά πρέπει νά ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὅτι ὁ Ντερριντά παράγει τόν «νεογραφισμό» *différance* ἀπό τή μετοχή ἐνεστώτα *différant* τοῦ ρήματος *différer* πού σημαίνει ταυτόχρονα δύο

μιά έννοια. Κι επιμένω ἐδῶ στή λέξη *δέσμη* γιά δύο λόγους. Ἄφενός, δέν θά ἀσχοληθῶ, ὅπως θά μπορούσα νά ἔχω κάνει, μέ τό νά περιγράψω μιά ἱστορία καί νά ἀφηγηθῶ τά στάδιά της, ἀπό κείμενο σέ κείμενο, ἀπό πλαίσιο σέ πλαίσιο, δείχνοντας κάθε φορά ποιᾶ οἰκονομία [4] μπόρεσε νά ἐπιβάλλει αὐτήν τή γραφική ἀταξία, ἀλλά μέ τό γενικό σύστημα αὐτῆς τῆς οἰκονομίας. Ἄφετέρου, ἡ λέξη *δέσμη* ἀποδεικνύεται ἡ πλέον κατάλληλη γιά νά τονίσει ὅτι ἡ συγκέντρωση πού προτείνεται ἔχει τή δομή μιᾶς πλέξης, μιᾶς ὕφανσης, μιᾶς διασταύρωσης πού θά ἐπιτρέψει στά διαφορετικά νήματα καί τίς διαφορετικές γραμμές σημασίας ἡ δύναμης νά ἀποσυνδέονται, ἐνῶ ἐπίσης θά εἶναι ἔτοιμη νά συνδεθεῖ μέ ἄλλες.

Ὑπενθυμίζω, λοιπόν, μέ ἕναν τρόπο ἐντελῶς προκαταρκτικό, ὅτι αὐτή ἡ διακριτική γραφική παρέμβαση, ἡ ὁποία δέν γίνεται ἀπλῶς γιά νά σοκάρει τόν ἀναγνώστη ἢ τόν γραμματικό, διαμορφώθηκε κατά τή διαδικασία συγγραφῆς μιᾶς ἔρευνας γιά τή γραφή. Λοιπόν, συμβαίνει, θά ἔλεγα ἐκ τῶν πραγμάτων, αὐτή ἡ γραφική διαφορά (τό *a* ἀντί γιά τό *e*), αὐτή ἡ σημαδεμένη διαφορά ἀνάμεσα σέ δύο προφανῶς φωνητικές σημειογραφίες, ἀνάμεσα σέ δύο φωνήεντα, νά παραμένει καθαρά γραφική: διαβάζεται ἢ γράφεται, ἀλλά δέν ἀκούγεται. Δέν μπορεῖ νά ἀκουστεῖ [entendre], καί θά δοῦμε γιατί παρακάμπτει ἐπίσης τήν τάξη τῆς διάνοιας [entendement].³ Ἀναγνωρίζεται ἀπό ἕνα ἄφωνο σημάδι, ἕνα σιωπηλό μνημεῖο, ἀκόμα θά ἔλεγα ἀπό μιά πυραμίδα, σκεπτόμενος ὅχι μόνο τή μορφή τοῦ γράμματος, ὅταν εἶναι τυπωμένο ὡς κεφαλαῖο, ἀλλά ἐπίσης τό κείμενο τῆς *Ἐγκυκλοπαίδειας* τοῦ Χέγκελ στό ὁποῖο τό σῶμα τοῦ σημείου παραβάλλεται μέ τήν αἰγυπτιακή πυραμίδα.⁴ Τό *a* τῆς *différance*, ἐπομένως, δέν ἀκούγεται· παραμένει σιωπηλό, μυστικό καί διακριτικό ὡς τάφος: *οἴκησις**. Καί ὡς ἐκ τούτου ἐπιτρέψτε μας νά προβλέψουμε αὐτόν τόν τόπο,

πράγματα: «διαφέρω» καί «ἀναβάλλω». Ἡ *différance* ἔχει μεταφραστεῖ στά ἑλληνικά ἀπό τόν Κωστή Παπαγιώργη ὡς *διαφορά*, ὅπου τό «ο» ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό τό «ω» κατά τόν ἴδιο τρόπο πού τό *e* τῆς *différence* ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό *a* τῆς *différance*, μιά ἀντικατάσταση ἡ ὁποία μόνο διαβάζεται ἀλλά δέν ἀκούγεται. Πιστεύω ὅμως ὅτι αὐτή ἡ μικρή «ὀρθογραφική ἀταξία» στήν ἑλληνική γλώσσα δέν εἶναι ἀρκετή γιά νά ἀναδείξει τή δεύτερη σημασία τῆς *différance*, αὐτή τῆς «ἀναβολῆς». Ὁ Γιωργος Φαράκλας μεταφράζει τήν *différance* ὡς «ἀναβαλλόμενη διαφορά» ἢ «διστάμενο». Λόγω τοῦ ὅτι ἐκλείπει ἀπό τήν ἑλληνική γλώσσα ἐκείνη ἡ λέξη πού θά ἐνσωμάτωνε καί τίς δύο σημασίες τῆς *différance* καθῶς καί τή μὴ ἀκουόμενη γραφική διαφορά ἀνάμεσα στό *e* τῆς *différence* καί τό *a* τῆς *différance*, ἐπέλεξα νά ἀφήσω τή λέξη ἀμετάφραστη. (Σ.τ.μ.)

3. Ἡ λέξη πού ὁ Ντερριντά χρησιμοποιεῖ ἐδῶ γιά τή διάνοια εἶναι *entendement*, πού ἀποτελεῖ τό οὐσιαστικό τοῦ ρήματος *entendre*, ἀκούω. Ἐδῶ ὁ Ντερριντά ἐπιθυμεῖ νά ὑπογραμμίσει τή στενή σχέση πού ἡ δυτική μεταφυσική ἐγκαθιστᾶ ἀνάμεσα στή φωνή καί τή διάνοια καθιστώντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο τή φωνή πρωταρχική σέ σχέση μέ μιά γραφή ἡ ὁποία δέν ἀποτελεῖ παρά τό ἐκπεπτωκός διπλό της. (Σ.τ.μ.)

4. Βλ. τήν ἀνάλυση τῆς ἐγελιανῆς σημειολογίας ἀπό τόν Ντερριντά στό «*Le puits et la pyramide: Introduction à la semiologie de Hegel*», στό *Marges de la philosophie*, Les Éditions de Minuit, Παρίσι 1972, σ. 79-127. (Σ.τ.μ.)

τήν οικογενειακή κατοικία και τόν τάφο [οἶκο] τοῦ οικείου [propre] στήν ὁποία παράγεται, ἀπό τήν *différance*, ἡ οἰκονομία τοῦ θανάτου. Αὐτός ὁ λίθος [pierre] –ὑπό τόν ὄρο ὅτι κάποιος γνωρίζει πῶς νά ἀποκρυπτογραφῆσει τήν ἐγγραφή του– δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τό νά ἀναγγεῖλει τόν θάνατο τοῦ δυνάστη.

Κι εἶναι ἕνας τάφος πού δέν μπορεῖ οὔτε κἀν νά ἀντηχήσει. Ὡς ἀποτέλεσμα, δέν μπορῶ νά σᾶς δώσω νά καταλάβετε μέσω τοῦ λόγου μου, μέσω τῆς ὁμιλίας πού ἀπευθύνω αὐτή τή στιγμή στή Γαλλική Φιλοσοφική Ἑταιρεία, γιά ποιά διαφορά μιᾶ ὅταν μιᾶ γι' αὐτήν. Μπορῶ νά μιλήσω γι' αὐτήν τή γραφική διαφορά μόνο μέσω ἑνός ἰδιαίτερα πλάγιου λόγου γιά τή γραφή και ὑπό τήν προϋπόθεση ὅτι κάθε φορά διευκρινίζω ἄν ἀναφέρομαι στή διαφορά [*différence*] μέ *e* ἢ τήν *différance* μέ *a*. Κάτι πού δέν θά ἀπλοποιήσει τά πράγματα σήμερα, και θά μᾶς βάλει σέ κόπο μεγάλο, ἐσᾶς και ἐμένα, ἐάν, τουλάχιστον, ἐπιθυμοῦμε νά συνεννοηθοῦμε. Ὅπως και νά 'χει, οἱ προφορικές διευκρινίσεις πού θά δίνω –ὅταν θά λέω «μέ *e*» ἢ «μέ *a*»– θά ἀναφέρονται ἀναπόφευκτα σέ ἕνα γραπτό κείμενο πού παρακολουθεῖ τόν λόγο μου, σέ ἕνα κείμενο τό ὁποῖο κρατῶ μπροστά μου, πού θά τό διαβάσω, και πρὸς τό ὁποῖο θά χρειαστεῖ νά κατευθύνω τά χέρια και τά μάτια σας. Δέν θά μπορέσουμε νά ἀποφύγουμε τό πέρασμα μέσα ἀπό ἕνα γραπτό κείμενο, οὔτε νά ἀποφύγουμε τήν τάξη τῆς ἀταξίας πού παράγεται μέσα σέ αὐτό – κι αὐτό εἶναι πού, πάνω ἀπ' ὅλα, μετράει γιά μένα.

Βέβαια, αὐτή ἡ πυραμιδική σιωπή τῆς γραφικῆς διαφορᾶς [5] ἀνάμεσα στό *e* και τό *a* μπορεῖ νά λειτουργήσει μόνο μέσα στό σύστημα τῆς φωνητικῆς γραφῆς και στό ἐσωτερικό μιᾶς γλώσσας ἢ μιᾶς γραμματικῆς ἱστορικά συνδεδεμένης μέ τή φωνητική γραφή, ὅπως ἐπίσης και μέ ὁλόκληρη τήν κουλτούρα πού εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπό αὐτήν. Ἄλλά θά ἔλεγα ὅτι αὐτή καθ'αυτήν ἢ σιωπή πού λειτουργεῖ ἐντός μόνο τῆς ἀποκαλούμενης φωνητικῆς γραφῆς σηματοδοτεῖ και ὑπενθυμίζει μέ ἕναν ἰδιαίτερα κατάλληλο τρόπο ὅτι, ἀντίθετα μέ μιά πλατιά διαδεδομένη προκατάληψη, δέν ὑπάρχει φωνητική γραφή. Δέν ὑπάρχει καθαρὰ και αὐστηρά φωνητική γραφή. Ἡ ἀποκαλούμενη φωνητική γραφή μπορεῖ, καθ'αρχήν και δικαιοματικά, κι ὄχι μόνο λόγω μιᾶς ἐμπειρικῆς ἢ τεχνικῆς ἀνεπάρκειας, νά λειτουργεῖ μόνο μέ τό νά ἐπιτρέπει τήν εἴσοδο στό σύστημά της μή φωνητικῶν («σημείων») (στίξης, διαστήματος, κτλ.). Μιά μελέτη τῆς δομῆς και τῆς ἀναγκαιότητος αὐτῶν τῶν μή φωνητικῶν σημείων γρήγορα ἀποκαλύπτει ὅτι μόλις και μετά βίας μποροῦν νά ἀνεχθοῦν τήν ἔννοια τοῦ σημείου. Ἀκόμα καλύτερα, τό παιχνίδι τῆς διαφορᾶς, τό ὁποῖο, ὅπως μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ Σωσσύρ, εἶναι ἡ συνθήκη γιά τή δυνατότητα και λειτουργία κάθε σημείου, εἶναι τό ἴδιο ἕνα σιωπηλό παιχνίδι. Ἡ διαφορά ἀνάμεσα σέ δύο φωνήματα, πού μόνο αὐτή ἐπιτρέπει σ' αὐτά νά εἶναι και νά λειτουργοῦν ὡς τέτοια, εἶναι μή ἀκουόμενη. Τό μή ἀκουόμενο ἀνοίγει στή νόηση τά δύο παρόντα φωνήματα, ὅπως αὐτά παρουσιάζονται. Ἐάν δέν ὑπάρχει, λοιπόν, καθαρὰ φωνητική γραφή, τότε δέν ὑπάρχει καθαρὰ φωνητική φωνή. Ἡ διαφορά πού ἀναδεικνύει τά φωνήματα

καί τούς ἐπιτρέπει νά ἀκούγονται, παραμένει, μέ κάθε ἔννοια τῆς λέξης, καθε-
αυτή μή ἀκουόμενη.

Θά μᾶς ἀντιπαθεῖ ὅτι, γιά τούς ἴδιους λόγους, ἡ ἴδια ἡ γραφική διαφορά χάνεται στή νύχτα, δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐννοηθεῖ ὡς ἕνας πλήρως αἰσθητός ὅρος, ἀλλά μᾶλλον ἐπεκτείνει μιᾶ ἀόρατη σχέση, τό σημάδι μιᾶς ἀφανοῦς σχέσης μεταξύ δύο θεαμάτων. Ἐναμφίβολα. Ἀλλά ὅτι, ἀπό αὐτή τήν ὀπτική γωνία, ἡ διαφορά πού σημειώνεται στήν «diffé()nce» ἀνάμεσα στό e καί στό a διαφεύγει τόσο τῆς ὄρασης ὅσο καί τῆς ἀκοῆς ἴσως, εὐτυχῶς, ὑποδεικνύει ὅτι ἐδῶ θά πρέπει νά μᾶς ἐπιτραπεῖ νά ἀναφερόμαστε σέ μιᾶ τάξη ἡ ὁποία δέν ἀνήκει πλέον στήν αἰσθαντικότητα. Ἀλλά κι οὔτε μπορεῖ νά ἀνήκει στή νοητότητα, τήν ἰδεατότητα ἡ ὁποία δέν συνδέεται κατά τύχη μέ τήν ἀντικειμενικότητα τοῦ θεωρεῖν* ἢ τῆς διάνοιας. Ἐδῶ, συνεπῶς, θά πρέπει νά ἐπιτρέψουμε στούς ἑαυτούς μας νά ἀναφερθοῦμε σέ μιᾶ τάξη πού ἀρνεῖται τήν ἀντίθεση, μιᾶ ἐκ τῶν θεμελιωδῶν ἀντιθέσεων τῆς φιλοσοφίας, ἀνάμεσα στό αἰσθητό καί τό νοητό. Ἡ τάξη ἡ ὁποία ἀρνεῖται αὐτή τήν ἀντίθεση, καί τήν ἀρνεῖται ἐπειδή τή μεταφέρει, ἀναγγέλλεται σέ μιᾶ κίνηση τῆς *différance* (μέ a) ἀνάμεσα σέ δύο διαφορές ἢ δύο γράμματα, μιᾶ *différance* ἡ ὁποία δέν ἀνήκει οὔτε στή φωνή οὔτε στή γραφή μέ τή συνήθη ἔννοια, καί ἡ ὁποία ἐντοπίζεται, ὅπως ὁ παράξενος χῶρος πού θά μᾶς κρατήσῃ ἐδῶ γιά μιᾶ ὥρα, ἀνάμεσα στήν ὁμιλία καί τή γραφή, καί πέρα ἀπό τήν ἡρεμῆ οἰκειότητα πού μᾶς συνδέει μέ τή μία καί τήν ἄλλη, περιστασιακά καθησυχάζοντάς μας στήν πλάνη ὅτι εἶναι δύο.

[6] Πῶς θά τά καταφέρω νά μιλήσω γιά τό a τῆς *différance*; Δέν χρειάζεται νά εἰπωθεῖ ὅτι δέν μπορεῖ νά ἐκτεθεῖ. Δέν μπορούμε νά ἐκθέσουμε παρά μόνο αὐτό τό ὁποῖο σέ μιᾶ ὀρισμένη στιγμή μπορεῖ νά καταστῆ παρόν, ἔκδηλο, αὐτό πού μπορεῖ νά δειχθεῖ, νά παρουσιαστῆ ὡς κάτι παρόν, ἕνα εἶναι-παρόν στήν ἀλήθεια του, στήν ἀλήθεια ἑνός παρόντος ἢ τήν παρουσία τοῦ παρόντος. Τώρα, ἐάν ἡ *différance* εἶναι (κι ἐπίσης διαγράφω τό «εἶναι») αὐτό πού καθιστᾶ δυνατή τήν παρουσία τοῦ εἶναι-παρόν, δέν παρουσιάζεται ποτέ ὡς τέτοια. Δέν προσφέρεται ποτέ στό παρόν. Σέ κανέναν. Φυλαγόμενη καί μή ἐκτιθέμενη, ὑπερβαίνει σέ αὐτό τό συγκεκριμένο σημεῖο καί κατά ἕναν τακτικό τρόπο τήν τάξη τῆς ἀλήθειας, χωρίς ὅμως νά ἀποκρύπτεται ὡς κάτι, ὡς ἕνα μυστηριῶδες ὄν, στό ἀπόκρυφο μιᾶς μή γνώσης ἢ σέ μιᾶ ὀπή τῆς ὁποίας οἱ ἄκρες θά ἦταν προσδιορίσιμες (γιά παράδειγμα, σέ μιᾶ τοπολογία τοῦ εὐνουχισμού).⁵ Σέ ὁποιαδήποτε

5. Ἡ συγκεκριμένη φράση πού προστέθηκε στό «*La différence*» γιά τήν ἔκδοσή του στόν τόμο *Marges de la philosophie* (1972), ἀπό ὅπου μεταφράζουμε, ἀναφέρεται στήν πολεμική στήν ὁποία ὁ Ντερριντά εἶχε ἤδη ἐμπλακεῖ (στό *Positions*, στό *Ἐμβολα*, *Τά ὕψη τοῦ Νίτσε* καί στό *Le Facteur de la verité*) μέ τόν Ζάκ Λακάν. Γιά τόν Ντερριντά, ἡ «τοπολογία τοῦ εὐνουχισμού» τοῦ Λακάν, ἡ ὁποία προσδιορίζει τήν «ὀπή» ἢ τήν ἔλλειψη σέ ἕναν ὀρισμένο χῶρο –«μιᾶ ὀπή τῆς ὁποίας οἱ ἄκρες θά ἦταν προσδιορίσιμες»– ἐπαναλαμβάνει τή μεταφυσική χειρονομία (ἄν καί μέ ἕναν ἀρνητικό τρόπο) τῆς μετατροπῆς τῆς ἀπουσίας, τῆς ἔλλειψης, τῆς ὀπῆς, σέ μιᾶ ὑπερβατο-

έκθεση θά εκτίθετο στό εξαφανίζεσθαι ώς εξαφάνιση. Θά διακινδύνευε νά εμφανιστεῖ: νά εξαφανιστεῖ.

Τόσο πολύ ώστε οἱ έκτροπές [détours],⁶ οἱ φράσεις καί ἡ σύνταξη στά ὁποῖα συχνά θά πρέπει νά καταφεύγω, θά ὁμοιάζουν μέ αὐτά τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας, ἐνίοτε ἀκόμα καί στό σημεῖο νά μὴ διακρίνονται ἀπό τήν ἀποφατική θεολογία. Ἦδη χρειάστηκε νά σημειώσουμε ὅτι ἡ *différance* δέν εἶναι, δέν ὑπάρχει, δέν εἶναι ἓνα εἶναι-παρόν (ὄν) σέ ὁποιαδήποτε μορφή· καί θά πρέπει νά σημειώσουμε ἐπίσης κάθε τί πού δέν εἶναι, δηλαδή, τά πάντα· καί κατὰ συνέπεια ὅ,τι δέν ἔχει οὔτε ὑπαρξή οὔτε οὐσία. Δέν προέρχεται ἀπό καμιά κατηγορία τοῦ εἶναι, εἴτε εἶναι παρούσα εἴτε ἀπούσα. Κι ἐντούτοις αὐτό πού περιγράφεται ἔτσι ώς *différance* δέν εἶναι θεολογικό, οὔτε κἀν τῆς τάξης τῆς πλέον ἀποφατικῆς τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία πάντα ἀσχολιόταν μέ τήν ἀποδέσμευση, ὅπως ξέρουμε, μιᾶς ὑπερουσιότητας πέρα ἀπό τίς πεπερασμένες κατηγορίες τῆς οὐσίας καί τῆς ὑπαρξῆς, δηλαδή τῆς παρουσίας, καί πάντα ἔσπευδε νά θυμίσει ὅτι ἂν ἀρνεῖται στόν Θεό τό κατηγορούμενο τῆς ὑπαρξῆς, αὐτό γίνεται μονάχα γιά νά τοῦ ἀναγνωριστεῖ ὁ ἀνώτερος, ἀσύλληπτος καί ἄρρητος τρόπος ὑπαρξῆς του. Δέν πρόκειται ἐδῶ γιά μιᾶ τέτοια κίνηση, κι αὐτό θά ἔπρεπε νά ἐπιβεβαιωθεῖ προοδευτικά. Ἡ *différance* δέν εἶναι μόνο μὴ ἀναγώγιμη σέ κάθε ὄντολογική ἢ θεολογική -ὄντο-θεολογική- ἐπανοικειοποίηση, ἀλλά ἀνοίγοντας τό ἴδιο τό διάστημα ἐντός τοῦ ὁποίου ἡ ὄντο-θεολογία -ἡ φιλοσοφία- παράγει τό σύστημα καί τήν ἱστορία της, ἐμπεριέχει τήν ὄντο-θεολογία, ἐγγράφοντάς την καί ὑπερβαίνοντάς την χωρίς ἐπιστροφή.

Γιά τόν ἴδιο λόγο δέν θά ἤξερα ἀπό ποῦ νά ἀρχίσω νά ἰχνηλατῶ τή δέσμη ἢ τό γράφημα τῆς *différance*. Διότι αὐτό πού τίθεται ὑπό συζήτηση εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀναζήτηση μιᾶς νόμιμης ἀρχῆς, ἓνα ἀπόλυτο σημεῖο ἐκκίνησης, μιᾶ ἀρχική εὐθύνη. Ἡ προβληματική τῆς γραφῆς διανοίγεται θέτοντας ὑπό συζήτηση τήν ἀξία τῆς ἀρχῆς*. Αὐτό πού [7] προτείνω ἐδῶ δέν θά ἀναπτυχθεῖ ἀπλά ώς ἓνας φιλοσοφικός λόγος πού λειτουργεῖ σύμφωνα μέ μιᾶ ἀρχή, αἰτήματα, ἀξιώματα ἢ ὀρισμούς καί μετακινεῖται σύμφωνα μέ τή ρηματική [discursive] γραμμικότητα μιᾶς τάξης λόγων [raisons]. Τά πάντα στήν ἰχνηλασία τῆς *différance* εἶναι στρατηγική καί περιπετειώδη [aventureux]. Στρατηγική, διότι καμιά ἀλήθεια ὑπερβατική καί παρούσα ἐκτός πεδίου τῆς γραφῆς δέν μπορεῖ νά διέπει θεολογικά τήν ὁλότητα τοῦ πεδίου. Περιπετειώδη, διότι αὐτή ἡ στρατηγική δέν εἶναι μιᾶ ἀπλή στρατηγική, μέ τή σημασία πού δίνουμε στόν ὄρο ὅταν λέμε ὅτι

λογική ἀρχή πού μπορεῖ νά ἀκίνητοποιηθεῖ ώς τέτοια, καί πού μπορεῖ ώς ἐκ τούτου νά ἐξουσιάζει τόν θεωρητικό λόγο. (Σ.τ.μ.)

6. Μεταφράζω τή λέξη *détour* μέ τίς λέξεις *παράκαμψη* ἢ *ἐκτροπή*, σημειώνοντας ὅμως ὅτι ὁ ἀναγνώστης κάθε φορά πού θά συναντᾷ τή μιᾶ ἀπό τίς δύο ἐκδοχές θά πρέπει νά μὴν τοῦ διαφεύγει ἡ «εὐπλαστή ἐνότητα αὐτῆς τῆς λέξης». (Σ.τ.μ.)

προσανατολίζει τήν τακτική μέ αφετηρία έναν τελικό σκοπό, ένα τέλος* ή τό θέμα μιᾶς κυριαρχίας, μιᾶς κυριότητας καί μιᾶς τελικῆς ἐπανοικειοποίησης τῆς κίνησης καί τοῦ πεδίου. Στρατηγική ἐντέλει δίχως στόχο. Θά μπορούσε κανείς νά τήν ἀποκαλέσει τυφλή τακτική, ἐμπειρική περιπλάνηση, ἄν ἡ ἀξία τοῦ ἐμπειρισμοῦ δέν ἀντλοῦσε ἡ ἴδια τό πλήρες νόημά της ἀπό τήν ἀντίθεσή της μέ τή φιλοσοφική εὐθύνη. Ἐάν ὑπάρχει κάποια περιπλάνηση στή διαχάραξη τῆς *différance*, αὐτή δέν ἀκολουθεῖ περισσότερο τή γραμμή τοῦ φιλοσοφικοῦ-λογικοῦ διαλόγου ἀπ' ὅσο τοῦ συμμετρικοῦ καί ἀλληλέγγυου ἀνάποδου, τοῦ ἐμπειρικοῦ-λογικοῦ διαλόγου. Ἡ ἔννοια τοῦ παιχνιδιοῦ ἴσταται πέραν αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης, ἀναγγέλλει, τήν προηγουμένη τῆς φιλοσοφίας καί πέραν τῆς φιλοσοφίας, τήν ἐνότητα τοῦ τυχαίου καί τῆς ἀναγκαιότητας μέσα σέ ἕναν ὑπολογισμό δίχως τέλος.

Ἐπίσης, μέσω ἀπόφασης καί ὡς κανόνας τοῦ παιχνιδιοῦ, ἄν θέλετε, στρέφοντας αὐτόν τόν λόγο πίσω στόν ἑαυτό του, εἶναι μέσω τοῦ θέματος τῆς στρατηγικῆς ἢ τοῦ στρατηγήματος πού θά εἰσαχθοῦμε στή σκέψη τῆς *différance*. Μέσω αὐτῆς τῆς ἀποκλειστικά στρατηγικῆς δικαιολόγησης θέλω νά ὑπογραμμίσω ὅτι ἡ ἀποτελεσματικότητα τῆς θεματικῆς τῆς *différance* μπορεῖ κάλλιστα –θά πρέπει κάποτε νά ἐκτοπιστεῖ– νά προσφέρει τόν ἑαυτό της ἕαν ὄχι στήν ἀντικατάστασή της, τουλάχιστον στή σύνδεσή της σέ μιά ἀλυσίδα πού, στήν πραγματικότητα, δέν θά εἶχε ποτέ ἐξουσιάσει. Κατά συνέπεια, γιά μιά ἀκόμη φορά, δέν εἶναι θεολογική.

Λοιπόν, θά ἔλεγα, πρωτίστως, ὅτι ἡ *différance*, ἡ ὁποία δέν εἶναι οὔτε μιά λέξη οὔτε μιά ἔννοια, στρατηγικά μοῦ φάνηκε ἡ πλέον κατάλληλη προκειμένου νά σκεφτῶ, ἕαν ὄχι νά κυριεύσω –ἡ σκέψη, ἐδῶ, μπορεῖ νά εἶναι αὐτό τό ὁποῖο διατηρεῖται σέ μιά ὀρισμένη ἀναγκαία σχέση μέ τά δομικά ὅρια τῆς κυριαρχίας– αὐτό πού ἀποτελεῖ τό πλέον μῆ ἀναγώγιμο τῆς «ἐποχῆς» μας. Ὡς ἐκ τούτου ἀρχίζω, λοιπόν, ἀπό τόν τόπο καί τόν χρόνο στόν ὁποῖο «ἐμεῖς» εἴμαστε, ἀκόμα κι ἄν σέ τελευταία ἀνάλυση τό ἀνοιγμά μου δέν εἶναι δικαιολογημένο, ἐφόσον εἶναι μόνο στή βάση τῆς *différance* καί τῆς «ἱστορίας» της πού μπορούμε ὑποθετικά νά ξέρουμε ποιό καί πού «ἐμεῖς» εἴμαστε, καί ποιὰ θά μπορούσαν νά εἶναι τά ὅρια μιᾶς «ἐποχῆς».

Ἀκόμα κι ἄν ἡ «*différance*» δέν εἶναι οὔτε μιά λέξη οὔτε μιά ἔννοια, παρ' ὅλα αὐτά θά ἐπιχειρήσουμε μιά ἀπλή καί κατά προσέγγιση σημασιολογική ἀνάλυση πού θά μᾶς ὀδηγήσει πρὸς αὐτό πού διακυβεύεται.

[8] Γνωρίζουμε ὅτι τό ρῆμα «*différer*» (τό λατινικό ρῆμα *differre*) ἔχει δύο σημασίες, πού φαίνονται ἀρκετά διακριτές: γιά παράδειγμα, στό *Littre* ἀποτελοῦν ἀντικείμενο δύο διαφορετικῶν ἄρθρων. Μέ αὐτή τήν ἔννοια τό λατινικό *differre* δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μετάφραση τοῦ ἑλληνικοῦ *διαφέρειν*, κι αὐτό δέν θά εἶναι χωρίς συνέπειες γιά μᾶς, συνδέοντας τόν λόγο μας μέ μιά ὀρισμένη γλώσσα, καί μέ μιά γλώσσα πού περνιέται ὡς λιγότερο φιλοσοφική, λιγότερο

καταγωγικά φιλοσοφική από τήν ἄλλη. Διότι ἡ κατανομή τῆς σημασίας στό ἐλληνικό διαφέρειν* δέν περιλαμβάνει τό ἕνα ἀπό τά δύο μοτίβα τοῦ λατινικοῦ *differe*, τουτέστιν τήν πράξη τῆς ἀναβολῆς γι' ἀργότερα, τοῦ λαμβάνειν ὑπόψη, τοῦ λαμβάνειν ὑπόψη τόν χρόνο καί τίς δυνάμεις μιᾶς ἐνέργειας πού ὑποδηλώνει ἕναν οἰκονομικό ὑπολογισμό, μιᾶ παράκαμψη, μιᾶ προθεσμία, μιᾶ καθυστέρηση, ἕνα ἀπόθεμα, μιᾶ ἀναπαράσταση, ἔννοιες πού θά συνόψιζα ἐδῶ σέ μιᾶ λέξη πού δέν ἔχω χρησιμοποίησει, ἀλλά θά μπορούσε νά ἐγγραφεῖ σέ αὐτή τήν ἀλυσίδα: *χρόνιση* [temporisation]. *Différer* μέ αὐτή τήν ἔννοια εἶναι τό χρονίζεин, τό προσφεύγειν, συνειδητά ἢ ἀσυνειδήτητα, στή χρονική καί χρονοποιητική μεσολάβηση μιᾶς παράκαμψης πού ἀναβάλλει τήν ἐπίτευξη ἢ τήν ἐκπλήρωση μιᾶς «ἐπιθυμίας» ἢ «θέλησης», κι ἐξίσου ἐπιφέρει αὐτή τήν ἀναβολή μέ ἕναν τρόπο πού ἀκυρώνει ἢ μετριάζει τό ἀποτέλεσμα. Καί θά δοῦμε, ἀργότερα, πῶς αὐτή ἢ χρόνιση [temporisation] εἶναι ἐπίσης χρονοποίηση [temporalisation] καί χώριση [espacement],⁷ τό γίγνεσθαι-χρόνος τοῦ χώρου καί τό γίγνεσθαι-χῶρος τοῦ χρόνου, ἢ «πρωταρχική συγκρότηση» τοῦ χρόνου καί χώρου, ὅπως ἡ μεταφυσική ἢ υπερβατολογική φαινομενολογία θά ἔλεγε, γιά νά χρησιμοποίησουμε τή γλώσσα πού ἐδῶ κριτικάρεται καί μετατίθεται.

Ἡ ἄλλη ἔννοια τοῦ *différer* εἶναι ἡ πιό κοινή καί ἀναγνωρίσιμη: τό νά μήν εἶναι ταυτόσημο, τό νά εἶναι ἄλλο, διακριτό, κτλ. "Ὅταν πρόκειται γιά τά *différen(t)(d)(s)*, μιᾶ λέξη πού μπορούμε νά γράψουμε, λοιπόν, ὅπως θέλουμε, μέ ἕνα τελικό *t* ἢ *d*, εἴτε πρόκειται γιά τό ζήτημα τῆς ἐτερότητας τῆς ἀνομοιότητας εἴτε τῆς ἐτερότητας τῆς ἀλλεργίας καί τῆς πολεμικῆς, ἕνα διάστημα, μιᾶ ἀπόσταση, μιᾶ χώριση, θά πρέπει νά παραχθεῖ ἀνάμεσα στά διαφορετικά στοιχεῖα, καί νά παραχθεῖ ἐνεργά, δυναμικά, καί μέ μιᾶ ὀρισμένη ἐπιμονή κατά τήν ἐπανάληψη.

"Ὅμως ἡ λέξη *différence* (μέ *e*) δέν μπόρεσε ποτέ νά παραπέμψει οὔτε στό *différer* ὡς χρόνιση οὔτε στό *différend* ὡς πόλεμος*. Εἶναι αὐτή ἡ ἀπώλεια σημασίας πού θά ἔπρεπε νά ἀναπληρώσει –οἰκονομικά– ἡ λέξη *différance* (μέ *a*). Αὐτή ἡ λέξη μπορεῖ νά παραπέμπει ταυτόχρονα σέ ὅλο τό μόρφωμα τῶν σημασιῶν της. Εἶναι ἄμεσα καί μή ἀναγώγιμα πολυσημική, κι αὐτό δέν θά εἶναι ἀδιάφορο γιά τήν οἰκονομία τοῦ λόγου πού ἐπιχειρῶ ἐδῶ. Παραπέμπει ὅχι

7. Ὁ Χρῆστος Γ. Λάζος μεταφράζει τό *temporisation* ὡς *ἐτεροχρονισμό* καί τό *espacement* ὡς *διάστημα*. Ὁ Κωστής Παπαγιώργης ἔχει μεταφράσει τούς παραπάνω ὅρους ὡς *χρονοποίηση* καί *χωροποίηση* ἀντίστοιχα. Ἐπιλέξαμε νά μεταφράσουμε τό *temporisation* ὡς *χρόνιση*, ἀφοῦ ἡ συγκεκριμένη λέξη ἔχει τό πλεονέκτημα, ἐκτός ἀπό τό «γίγνεσθαι χρόνος», νά σημαίνει, μέσω συσχετισμοῦ της μέ τό ρῆμα *χρονίζω*, τήν «ἀργοπορία», τήν «ὑπερβολική καθυστέρηση», σημασία στήν ὁποία ἀποβλέπει καί ὁ ἴδιος ὁ Ντερριντά. Ὡς *χρονοποίηση* μεταφράζουμε τό *temporalisation*. Μεταφράζουμε τό *espacement* ὡς *χώριση* ἐφόσον μπορεῖ νά ἀποδίδει τό «γίγνεσθαι χῶρος» τῶν ὄντοτήτων μέσω τῆς ἀναφορᾶς τους σέ ἕναν χωρισμό, τοῦ ὁποίου δέν προϋπάρχουν, ἀλλά συνιστοῦν τό ἀποτέλεσμα. (Σ.τ.μ)

μόνο, αναμφίβολα κι ὅπως κάθε σημασία, στὸν λόγο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὑποστηρίζεται ἢ σέ ἓνα ἐρμηνευτικό πλαίσιο, ἀλλὰ ἀπὸ μιά ἄποψη ἀναβάλλει τὸν ἑαυτὸ της ἢ τουλάχιστον κάνει κάτι τέτοιο περισσότερο πρόθυμα ἀπὸ κάθε ἄλλη λέξη· τὸ α πού προέρχεται ἄμεσα ἀπὸ τὴ μετοχὴ ἐνεστώτα (*différent*), [9] μᾶς φέρνει περισσότερο κοντὰ στὴν ἴδια τὴ δράση τοῦ ρήματος *différer*, πρὶν ἀκόμα παραγάγει ἓνα ἀποτέλεσμα πού ἔχει συγκροτηθεῖ ὡς κάτι διαφορετικό ἢ ὡς *différence* (μέ e). Σέ μιά ἐννοιολογία καί σέ σχέση μέ κλασικὲς ἀπαιτήσεις θά λέγαμε ὅτι ἡ «*différence*» προσδιορίζει μιά συγκροτησιακὴ, παραγωγικὴ καί πρωταρχικὴ αἰτιότητα, τὴ διαδικασίαν ψαλιδίσματος καί διαίρεσης, τῶν ὁποίων οἱ διαφορετικότητες ἢ οἱ διαφορὲς θά ἦταν τὰ συγκροτημένα προϊόντα ἢ ἀποτελέσματα. Ἀλλὰ ἐπειδὴ μᾶς φέρνει κοντὰ στὸν ἀπαρεμφατικό κι ἐνεργό πυρήνα τοῦ *différer*, ἢ «*différance*» (μέ a) οὐδετεροποιεῖ αὐτὸ πού τὸ ἀπαρέμφατο ἐμφαίνει ὡς ἀπλῶς ἐνεργό, ἀκριβῶς ὅπως «*mouvance*» στὴ γλῶσσα μας δὲν σημαίνει ἀπλῶς τὸ γεγονὸς τοῦ μετακινεῖν [*de mouvoir*], τοῦ κινουῖμαι [*de se mouvoir*] ἢ τοῦ νά σέ μετακινουῖν [*d'être mû*]. Οὔτε εἶναι ἡ ἀντήχηση [*résonnance*] ἢ πράξη τοῦ ἀντηχεῖν [*résonner*]. Θὰ πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη ὅτι στὴ χρῆση τῆς γλῶσσας μας ἡ κατάληξη *-ance* παραμένει ἀναποφάσιστη ἀνάμεσα στὸ ἐνεργό καί τὸ παθητικό. Καί θά δοῦμε γιατί αὐτὸ πού ἀφήνεται νά ὀνομάζεται ἀπὸ τὴν «*différance*» δὲν εἶναι οὔτε ἀπλῶς ἐνεργητικό οὔτε ἀπλῶς παθητικό, ἀναγγέλλοντας, ἢ καλύτερα ἀνακαλώντας, κάτι σάν τὴ μέση φωνή, σημαίνοντας μιά ἐνέργεια ἢ ὁποία δὲν εἶναι μιά ἐνέργεια, ἢ ὁποία δὲν μπορεῖ νά καταστῆ ἀντιληπτὴ ὡς πάθος ἢ ὡς ἡ πράξη ἑνὸς ὑποκειμένου πάνω σέ ἓνα ἀντικείμενο, οὔτε στὴ βάση τῶν κατηγοριῶν τοῦ ἐνεργούντα ἢ τοῦ πάσχοντα, οὔτε στὴ βάση αὐτῶν οὔτε ἐνόψει αὐτῶν τῶν ὄρων. Ἄρα ἡ μέση φωνή, μιά ὀρισμένη μὴ μεταβατικότητα, μπορεῖ νά εἶναι αὐτὸ πού ἡ φιλοσοφία ἄρχισε νά μοιράζει σέ ἐνεργητικὴ καί παθητικὴ φωνή, συγκροτώντας τὸν ἑαυτὸ της μέσω αὐτῆς τῆς ἀπώθησης.

Différance ὡς χρόνιση, *différance* ὡς χώριση. Πῶς ἐνώνονται;

Ἄς ξεκινήσουμε, ἐφόσον εἴμαστε ἤδη ἐκεῖ, ἀπὸ τὴν προβληματικὴ τοῦ σημείου καί τῆς γραφῆς. Τὸ σημεῖο, ὅπως συνήθως λέμε, παίρνει τὴ θέση τοῦ ἴδιου τοῦ πράγματος, τοῦ παρόντος πράγματος – τὸ «πράγμα» ἐδῶ περιλαμβάνει ἐξίσου τὴ σημασία καί τὸ ἀναφερόμενο. Τὸ σημεῖο ἀναπαριστᾷ τὸ παρόν στὴν ἀπουσία του. Λαμβάνει τὴ θέση τοῦ παρόντος. Ὅταν δὲν μπορούμε νά πάρουμε ἢ νά δείξουμε τὸ πράγμα, νά δηλώσουμε τὸ παρόν, τὸ εἶναι-παρόν, ὅταν τὸ παρόν δὲν παρουσιάζεται, σημαίνουμε, περνοῦμε ἀπὸ τὴν παράκαμψη τοῦ σημείου. Λαμβάνουμε ἢ δίνουμε σημεῖα. Γνέφουμε. Τὸ σημεῖο θά ἦταν, λοιπόν, ἢ ἀναβαλλόμενη παρουσία. Ἀνεξάρτητα ἂν πρόκειται γιὰ προφορικό ἢ γραπτὸ σημεῖο, νομισματικό σημεῖο ἢ ἐκλογικὴ ἐξουσιοδότηση καί πολιτικὴ ἐκπροσώπηση, ἢ κυκλοφορία σημείων ἀναβάλλει τὴ στιγμὴ στὴν ὁποία μπορούμε νά συναντήσουμε τὸ ἴδιο τὸ πράγμα, νά τὸ κάνουμε δικό μας, νά τὸ καταναλώσου-

με ἢ νά τό ξοδέψουμε, νά τό ἀγγίξουμε, νά τό δοῦμε, νά διαισθανθοῦμε τήν παρουσία του. Αὐτό πού περιγράφω ἐδῶ γιά νά τό ὀρίσω εἶναι ἡ κλασικά καθορισμένη δομή τοῦ σημείου σέ ὅλη τήν κοινοτοπία τῶν χαρακτηριστικῶν της – ἡ σημασία ὡς ἡ *différance* τῆς χρόνισης. Κι αὐτή ἡ δομή προϋποθέτει ὅτι τό σημεῖο, τό ὁποῖο ἀναβάλλει τήν παρουσία, νοεῖται μόνο στή βάση τῆς παρουσίας πού ἀναβάλλει καί διά τῆς ἀναβαλλόμενης παρουσίας πού ἀποβλέπει νά ἐπανοικειοποιηθεῖ. Σύμφωνα μέ αὐτή τήν κλασική σημειολογία, [10] ἡ ὑποκατάσταση τοῦ ἴδιου τοῦ πράγματος μέ τό σημεῖο εἶναι ταυτόχρονα παράγωγη καί προσωρινή: παράγωγη, λόγω μιᾶς πρωταρχικῆς καί χαμένης παρουσίας ἀπό τήν ὁποία τό σημεῖο θά προερχόταν· προσωρινή ὅσον ἀφορᾷ αὐτή τήν τελική καί χαμένη παρουσία διά τῆς ὁποίας τό σημεῖο ἀποτελεῖ μιᾶ κίνηση μεσολάβησης.

Ἐπιχειρώντας νά ὑποβάλουμε σέ ἐξέταση αὐτόν τόν χαρακτήρα τῆς προσωρινότητας καί παραγωγικότητας τοῦ ὑποκατάστατου, θά βλέπαμε ἀναμφίβολα νά ἀναγγέλλεται μιᾶ καταγωγική *différance*, ἀλλά δέν θά μπορούσαμε πλέον νά τήν ἀποκαλέσουμε καταγωγική ἢ ἔσχατη στόν βαθμό πού οἱ ἀξίες τῆς καταγωγῆς, τῆς ἀρχῆς, τοῦ τέλους*, τοῦ ἔσχατου*, κτλ. ἔχουν πάντα δηλώσει τήν παρουσία – οὐσία*, παρουσία*, κτλ. Τό νά ἀμφισβητήσουμε τόν παράγωγο καί προσωρινό χαρακτήρα τοῦ σημείου, νά ἀντιπαραθέσουμε σέ αὐτόν μιᾶ «καταγωγική» *différance*, αὐτό θά εἶχε, λοιπόν, τίς ἐξῆς συνέπειες:

1. Ὅτι δέν θά μπορούσαμε πλέον νά συμπεριλάβουμε τήν *différance* κάτω ἀπό τήν ἔννοια τοῦ («σημείου»), τό ὁποῖο πάντα σήμαινε τήν ἀναπαράσταση μιᾶς παρουσίας καί τό ὁποῖο ἔχει συγκροτηθεῖ σέ ἕνα σύστημα (σκέψη ἢ γλώσσα) στή βάση καί διαμέσου τῆς παρουσίας.

2. Ὅτι κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἀμφισβητοῦμε τήν ἐξουσία τῆς παρουσίας ἢ τό ἀπλό συμμετρικό ἀντίθετό της, τήν ἀπουσία ἢ τήν ἔλλειψη. Ἀμφισβητοῦμε ἔτσι τό ὄριο τό ὁποῖο μᾶς ἔχει πάντα ἐξαναγκάσει, τό ὁποῖο ἀκόμα μᾶς ἐξαναγκάζει – ὡς κατοίκους μιᾶς γλώσσας κι ἑνός συστήματος σκέψης – νά διατυπώνουμε τό νόημα τοῦ Εἶναι γενικά ὡς παρουσία ἢ ἀπουσία, μέ τίς κατηγορίες τοῦ ὄντος ἢ τῆς ὄντοτητας [*l'étantité*] (οὐσία). Ἡδη φαίνεται ὅτι ὁ τύπος τῆς ἐρώτησης στήν ὁποία ἐπαναπροσανατολιζόμαστε εἶναι, ἄς ποῦμε, τοῦ χαιντεγκεριανοῦ τύπου, καί ὅτι ἡ *différance* φαίνεται νά ὀδηγεῖ πίσω στήν ὄντικο-οντολογική διαφορά. Θά μοῦ ἐπιτραπεῖ νά καθυστερήσω αὐτή τήν ἀναφορά. Θά παρατηρήσω μόνο ὅτι ἀνάμεσα στή διαφορά ὡς χρόνιση-χρονοποίηση, ἡ ὁποία δέν μπορεῖ πλέον νά νοηθεῖ ἐντός τοῦ ὀρίζοντα τοῦ παρόντος, καί σέ αὐτό πού ὁ Χάιντεγκερ λέει στό *Sein und Zeit* γύρω ἀπό τή χρονοποίηση ὡς ὑπερβατολογικό ὀρίζοντα τοῦ ἐρωτήματος τοῦ Εἶναι, πού θά πρέπει νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τήν παραδοσιακή καί μεταφυσική κυριαρχία τοῦ παρόντος καί τοῦ τώρα, ὑπάρχει μιᾶ στενή ἐπικοινωνία, ἄν καί ὄχι ἐξαντλητική καί μὴ ἀναγώγιμα ἀναγκαία.

Ἄλλά πρῶτα ἄς παραμείνουμε ἐντός τῆς σημειολογικῆς προβληματικῆς, γιά

νά δοῦμε τήν *différance* ὡς χροníση καί τήν *différance* ὡς χώριση νά συνδέονται. Οἱ περισσότερες ἀπό τίς σημειολογικές ἢ γλωσσολογικές ἔρευνες πού κυριαρχοῦν στό πεδίο τῆς σκέψης σήμερα, εἴτε ἀπό τά ἴδια τά ἀποτελέσματα τους εἴτε ἀπό τή λειτουργία τοῦ κανονιστικοῦ μοντέλου πού οἱ ἴδιες φαίνεται νά ἀναγνωρίζουν παντοῦ, γενεαλογικά ἀναφέρονται στόν Σωσσύρ, ὀρθά ἢ λανθασμένα, ὡς τόν κοινό τους θεμελιωτή. Λοιπόν, ὁ Σωσσύρ εἶναι καταρχάς ἐκεῖνος πού ἔθεσε τό ἀυθαίρετο τοῦ σημείου καί τόν διαφορικό χαρακτήρα τοῦ σημείου ὡς ἀρχή τῆς γενικῆς σημειολογίας, ἰδιαίτερα [11] τῆς γλωσσολογίας. Καί, ὅπως γνωρίζουμε, οἱ δύο ὅροι –αυθαίρετο καί διαφορικό– εἶναι, γιά ἐκεῖνον, ἀδιαχώριστοι. Μπορεῖ νά ὑπάρξει αυθαίρετο μόνο ἐπειδή τό σύστημα τῶν σημείων συγκροτεῖται ἀποκλειστικά ἀπό τίς διαφορές, κι ὄχι ἀπό τήν πληρότητα τῶν ὅρων. Τά στοιχεῖα τῆς σημασίας [signification] λειτουργοῦν ὄχι λόγω τῆς συμπαγοῦς δύναμης τῶν πυρήνων τους, ἀλλά λόγω τοῦ δικτύου τῶν ἀντιθέτων πού τά διακρίνει καί τά σχετίζει τό ἓνα μέ τό ἄλλο. «Αυθαίρετο καί διαφορικό», λέει ὁ Σωσσύρ, «εἶναι δύο ιδιότητες συσχετικές».⁸

Λοιπόν, αὐτή ἡ ἀρχή τῆς διαφορᾶς, ὡς προϋπόθεση τῆς σημασίας, ἐπηρεάζει τήν *ὀλότητα* τοῦ σημείου, δηλαδή τό σημεῖο ὡς σημαινόμενο καί σημαῖνον. Τό σημαινόμενο εἶναι ἡ ἔννοια, ἡ ἰδεατή σημασία· καί τό σημαῖνον εἶναι αὐτό πού ὁ Σωσσύρ ἀποκαλεῖ «εἰκόνα», «ψυχικό ἀποτύπωμα» ἐνός ὑλικοῦ, φυσικοῦ –γιά παράδειγμα ἀκουστικοῦ– φαινομένου. Δέν χρειάζεται νά εἰσέλθουμε ἐδῶ σέ ὅλα τά προβλήματα πού θέτουν αὐτοί οἱ ὀρισμοί. Ἐς παραθέσουμε τόν Σωσσύρ μόνο στό σημεῖο πού μάς ἐνδιαφέρει: «Ἐάν τό νοηματικό μέρος τῆς ἀξίας ἀποτελεῖται μοναδικά ἀπό σχέσεις καί διαφορές μέ τούς ἄλλους ὅρους τῆς γλώσσας, μποροῦμε νά ποῦμε τό ἴδιο καί γιά τό ὑλικό μέρος [...]. Μέ ὅλα αὐτά πού εἶπαμε προηγούμενα ἐπανερχόμεστε νά ποῦμε ὅτι στή γλώσσα δέν ὑπάρχουν παρά μόνο διαφορές. Κι ἀκόμη περισσότερο: μιά διαφορά προϋποθέτει γενικά ὅρους θετικούς ἀνάμεσα στους ὁποίους ἐγκαθίσταται· ἀλλά στή γλώσσα ὑπάρχουν διαφορές χωρίς θετικούς ὅρους. Ἐς πάρουμε τό σημαινόμενο ἢ τό σημαῖνον: ἡ γλώσσα δέν περιέχει οὔτε ἰδέες οὔτε ἤχους πού θά προῦπῆρχαν στό γλωσσικό σύστημα, ἀλλά μόνο διαφορές νοηματικές καί διαφορές φωνητικές πού προέρχονται ἀπό αὐτό τό σύστημα. Αὐτό πού ὑπάρχει ὡς ἰδέα ἢ ὡς φωνητική ὕλη μέσα σέ ἓνα σημεῖο ἐνδιαφέρει λιγότερο ἀπό αὐτό πού ὑπάρχει γύρω του μέσα στά ἄλλα σημεῖα».⁹

Τό πρῶτο συμπέρασμα πού θά ἀντλήσουμε ἀπό αὐτό εἶναι ὅτι ἡ σημαινόμενη ἔννοια δέν εἶναι ποτέ παρούσα ἀπό μόνη της, σέ μιά ἐπαρκή παρουσία πού θά παρέπεμπε μόνο στόν ἑαυτό της. Κάθε ἔννοια εἶναι δικαιωματικά καί οὐσιωδῶς

8. F. De Saussure, *Μαθήματα γενικῆς γλωσσολογίας*, μτφρ. Φ. Δ. Ἀποστολόπουλος, ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1979, σ. 118 (μετάφραση τροποποιημένη). (Σ.τ.μ.)

9. Στό ἴδιο, σ. 156, 159. (Σ.τ.μ.)

έγγεγραμμένη σέ μιά άλυσίδα ή σέ ένα σύστημα έντός του όποιου παραπέμπει στην άλλη, σέ άλλες έννοιες, διαμέσου του συστηματικού παιχνιδιού των διαφορών. Ένα τέτοιο παιχνίδι, ή *différance*, δέν άποτελεϊ ως έκ τούτου πλέον άπλως μιά έννοια, αλλά τή δυνατότητα τής έννοιολόγησης, μιās έννοιακής διαδικασίας κι ενός συστήματος γενικά. Για τον ίδιο λόγο, ή *différance*, ή όποια δέν είναι μιά έννοια, δέν άποτελεϊ άπλως μιά λέξη, δηλαδή αυτό που γενικά άναπαρίσταται ως ή ήρεμη, παρούσα κι αυτο-αναφερόμενη ένότητα μιās έννοιας και μιās φωνής. Παρακάτω θά δοϋμε τί είναι ή λέξη γενικά.

ΈΗ διαφορά για τήν όποια ό Σωσσύρ μιλά δέν είναι, λοιπόν, ή ίδια, ούτε μιά έννοια ούτε μιά λέξη μεταξύ άλλων. Τό ίδιο θά μπορούσε νά ειπωθεϊ, *a fortiori*, [12] για τήν *différance*. Και φτάσαμε, λοιπόν, νά επεξηγήσουμε τή σχέση τής μίας μέ τήν άλλη.

Σέ μιά γλώσσα, στό σύστημα τής γλώσσας, υπάρχουν μόνο διαφορές. Συνεπώς μιά ταξινομική λειτουργία μπορεί νά αναλάβει τή συστηματική, στατιστική και καταχωριστική άπογραφή μιās γλώσσας. Όμως, από τή μιά, αυτές οι διαφορές παίζουσι: στή γλώσσα, στήν όμιλία επίσης, και στήν ανταλλαγή άνάμεσα στή γλώσσα και τήν όμιλία. ΈΑπό τήν άλλη, αυτές οι διαφορές είναι οι ίδιες άποτελέσματα. Δέν έχουν πέσει έτοιμες από τον ουρανó, και δέν είναι περισσότερο έγγεγραμμένες σέ έναν τόπο νοητό άπ' όσο είναι προδιαγεγραμμένες στή φαιά ουσία του έγκεφάλου. Έάν ή λέξη «ίστορία» δέν μετέφερε ή ίδια καθεαυτό τό μοτίβο μιās έσχατης έπίσχεσης τής διαφοράς, θά μπορούσαμε νά πούμε ότι μόνο οι διαφορές μπορούν νά είναι έξαρχής και πέρα για πέρα «ίστορικές».

(12) Αυτό που γράφεται ως *différance*, τότε, θά είναι ή παιγνιώδης κίνηση που «παράγει», μέσω αυτού που δέν άποτελεϊ άπλως ένα ένέργημα, αυτές τις διαφορές, αυτά τά άποτελέσματα διαφορών. Αυτό δέν σημαίνει ότι ή *différance*, ή όποια παράγει τις διαφορές, ύφίσταται κατά κάποιον τρόπο πριν από αυτές, σέ ένα άπλό και άτροποποίητο -ά-διάφορο- παρόν. ΈΗ *différance* είναι ή μή πλήρης, μή άπλή «καταγωγή», είναι ή δομημένη και διαφοροποιούμενη / άναβεβλημένη [*différente*] καταγωγή των διαφορών. Ός έκ τούτου, τό όνομα «καταγωγή» δέν τής άρμόζει πλέον.

ΈΑπό τή στιγμή που ή γλώσσα, για τήν όποια ό Σωσσύρ λέει ότι άποτελεϊ μιά ταξινόμηση, δέν έχει πέσει από τον ουρανó, οι διαφορές της έχουν παραχθεϊ, είναι παραγόμενα άποτελέσματα, αλλά είναι άποτελέσματα τά όποια δέν βρίσκουν τήν αίτία τους σέ ένα ύποκείμενο ή σέ μιά ύπόσταση, σέ ένα πράγμα γενικά, ένα όν που είναι κάπου παρόν και τό όποιο διαφεύγει από τό παιχνίδι τής *différance*. Έάν μιά τέτοια παρουσία ύπονοούνταν, μέ τον πλέον κλασικό τρόπο, από τήν έννοια τής αίτίας έν γένει, τότε θά έπρεπε νά μιλήσουμε για ένα άποτέλεσμα χωρίς αίτία, τό όποιο πολύ σύντομα θά μάς όδηγοϋσε στό νά μή μιλάμε πλέον για άποτέλεσμα. Έχω έπιχειρήσει νά ύποδειξω έναν τρόπο πέρα από τον κλοιό αυτού του σχήματος μέσω του «ίχνους», τό όποιο δέν άποτελεϊ περισσό-

τερο ένα αποτέλεσμα απ' όσο ένα αίτιο, αλλά τό όποιο, εκτός κειμένου, δέν αρκει από μόνο του για νά επιφέρει τήν αναγκαία υπέρβαση.

Από τή στιγμή πού δέν υπάρχει παρουσία πριν κι έξω από τή σημειολογική διαφορά, αυτά πού ό Σωσσύρ έχει γράψει για τή γλώσσα μπορούν νά επεκταθοῦν στό σημείο γενικά: «ή γλώσσα είναι αναγκαία για νά είναι κατανοητή ή όμιλία και νά παράγει όλα τά αποτελέσματά της, αλλά και ή όμιλία είναι αναγκαία για νά εγκαθιδρυθεί ή γλώσσα. Ιστορικά, ή όμιλία προηγείται πάντοτε».¹⁰

Διατηρώντας τουλάχιστον τό σχήμα, εάν όχι τό περιεχόμενο, αὐτῆς τῆς ἀπαίτησης πού διατυπώνεται από τόν Σωσσύρ θά υποδείξουμε ως *différance* τήν κίνηση σύμφωνα μέ τήν όποία ή γλώσσα ή κάθε κώδικας, κάθε σύστημα παραπομπῆς γενικά, συγκροτεῖται («ιστορικά») ως ένας ιστός [13] από διαφορές. «Συγκροτεῖται», «παράγεται», «δημιουργεῖται», «κίνηση», «ιστορικά», κτλ., αναγκαστικά πρέπει νά κατανοηθοῦν πέρα από τή μεταφυσική γλώσσα στήν όποία διατηροῦνται μαζί μέ όλες τίς συνέπειές τους. Θά ἔπρεπε νά δείξουμε γιατί έννοιες ὅπως παραγωγή, συγκρότηση και ιστορία παραμένουν συνένοχες μέ αὐτό πού συζητοῦμε ἐδῶ, αλλά αὐτό θά μέ ὀδηγοῦσε πολύ μακριά σήμερα –πρός τή θεωρία τῆς ἀναπαράστασης τοῦ «κύκλου» στόν όποιο φαίνεται νά ἔχουμε ἐγκλιστεῖ– και δέν τίς χρησιμοποιῶ ἐδῶ, ὅπως και τόσες άλλες έννοιες, παρά μόνο για λόγους στρατηγικῆς και για νά χαράξω τήν ἀποδόμηση τοῦ συστήματος στό πιό καθοριστικό ἐπί τοῦ παρόντος σημείο. Σέ κάθε περίπτωση, θά γίνει κατανοητό, μέσω τοῦ κύκλου στόν όποιο φαίνεται νά ἐμπλεκόμαστε, ὅτι ή *différance*, ὅπως γράφεται ἐδῶ, δέν είναι περισσότερο στατική απ' όσο γενετική, περισσότερο δομική απ' όσο ιστορική. Ἡ δέν είναι λιγότερο ἔτσι. Καί θά ἔπρεπε νά μή διαβάσουμε αὐτό προπάντων πού ἐδῶ λείπει από τήν ὀρθογραφική ἠθική, για νά θέλουμε νά τῆς ἀντιταχθοῦμε μέ βάση τήν παλαιότερη τῶν μεταφυσικῶν ἀντιθέσεων, για παράδειγμα μέ τό νά ἀντιπαραθέσουμε κάποια γενετική ἀποψη σέ μιὰ δομικο-ταξινομική ἀποψη, ἢ τό ἀντίθετο. Αὐτές οἱ ἀντιθέσεις δέν ἔχουν τήν παραμικρή συνάφεια μέ τήν *différance*, πράγμα πού καθιστᾶ τή μελέτη της δυσχερή.

Ἄν ἐξετάσουμε τώρα τήν ἀλυσίδα στήν όποία ή «*différance*» ἀφήνεται νά υποβληθεῖ σέ έναν ὀρισμένο ἀριθμό από μή συνώνυμες ὑποκαταστάσεις, σύμφωνα μέ τήν ἀναγκαιότητα τοῦ πλαισίου, γιατί θά ἔπρεπε νά καταφύγουμε στό «ἀπόθεμα», στήν «ἀρχι-γραφῆ», στό «ἀρχι-ίχνος», στή «χώριση», δηλαδή, στό «ἀναπλήρωμα» ἢ τό φάρμακον* και σύντομα στόν ὑμένα, στό περιθώριο-στίγμα-πορεία,¹¹ κτλ.;

10. Στό ἴδιο, σ. 49. (Σ.τ.μ.)

11. Τό «ἀναπλήρωμα» («*supplément*») είναι ή λέξη πού ό Ρουσσώ χρησιμοποιεῖ για νά περιγράψει τή γραφή (ἀναλύεται από τόν Ντερριντά στό *Περί γραμματολογίας*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, ἐκδόσεις «Γνώση», Ἀθήνα 1990, και στό *Ἡ φωνή και τό φαινόμενο*, μτφρ.

‘Ας ξεκινήσουμε πάλι. Είναι λόγω τῆς *différance* πού ἡ κίνηση τῆς σημασιολόγησής εἶναι ἐφικτή, μόνο ἐάν κάθε ἀποκαλούμενο «παρόν» στοιχεῖο, τό ὁποῖο ἐμφανίζεται στή σκηνή τῆς παρουσίας, σχετίζεται μέ κάτι ἄλλο διαφορετικό ἀπό τό ἴδιο, κρατώντας ἐντός του τό στίγμα τοῦ παρελθόντος στοιχείου, καί ἤδη ἀφηνόμενο νά κυρτωθεῖ ἀπό τό στίγμα τῆς σχέσης του μέ τό μελλοντικό στοιχεῖο, αὐτό τό ἴχνος δέν σχετίζεται λιγότερο μέ αὐτό πού ἀποκαλεῖται τό μέλλον ἀπ’ ὅσο μέ αὐτό πού ἀποκαλεῖται τό παρόν, καί συγκροτώντας αὐτό πού ἀποκαλοῦμε τό παρόν μέσω ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς σχέσης μέ αὐτό πού δέν εἶναι: αὐτό πού ἀπολύτως δέν εἶναι, δηλαδή οὔτε κἀν ἕνα παρελθόν ἢ ἕνα μέλλον ὡς τροποποιημένα παρόντα. Ἐνα διάστημα πρέπει νά διαχωρίζει τό παρόν ἀπό αὐτό πού δέν εἶναι, γιά νά μπορεῖ τό (ἴδιο τό) παρόν νά εἶναι, ἀλλά αὐτό τό διάστημα πού τό συγκροτεῖ ὡς παρόν πρέπει συγχρόνως νά διαιρεῖ τό παρόν στόν ἑαυτό του, ἐπίσης διαιρώντας ἔτσι μαζί μέ τό παρόν καθετί πού νοεῖται στή βάση τοῦ παρόντος, δηλαδή, στή μεταφυσική μας γλώσσα, κυρίως τό ὄν ἢ τό ὑποκείμενο. Συγκροτούμενο, διαιρούμενο δυναμικά, αὐτό τό διάστημα [14] εἶναι αὐτό πού θά μπορούσαμε νά ἀποκαλέσουμε *χώριση*, γίνεσθαι-χῶρος τοῦ χρόνου ἢ γίνεσθαι-χρόνος τοῦ χώρου (*χρόνιση*). Καί εἶναι αὐτή τῆ συγκρότηση τοῦ παρόντος, ὡς μιά «πρωταρχικά» καί μή ἀναγώγιμα μή ἀπλή καί συνεπῶς *stricto sensu* μή πρωταρχική σύνθεση στιγμάτων ἢ ἰχνῶν ἀπό ἀνακρατήσεις [*réten-tions*] καί προκτήσεις [*protentions*]¹² (γιά νά ἀναπαραγάγουμε ἐδῶ, κατ’ ἀναλογία καί προσωρινά, μιά φαινομενολογική καί ὑπερβατολογική γλώσσα πού σύντομα θά ἀποδειχτεῖ ὅτι εἶναι ἀνεπαρκής), πού προτείνω νά ἀποκαλέσουμε ἀρχι-γραφῆ, ἀρχι-ἴχνος ἢ *différance*. Ἡ ὁποία (εἶναι) (ταυτόχρονα) *χώριση* (καί) *χρόνιση*.

Δέν θά μπορούσε αὐτή ἡ (ἐνεργός) κίνηση τῆς (παραγωγῆς τῆς) *différance*

Κωστής Παπαγιώργης, ἐκδόσεις Καστανιάτη, Ἀθήνα 1997, ἰδιαίτερα στό κεφάλαιο 7 μέ τόν τίτλο «Τό καταγωγικό ἀναπλήρωμα». Σημαίνει τόσο τό ὑποκατάστατο ὅσο καί αὐτό πού προστίθεται σέ κάτι ἐλλιπές. Τό «φάρμακον» εἶναι ἡ λέξη τοῦ Πλάτωνα γιά τῆ γραφή (ἀναλύεται στό *Πλάτωνος φαρμακεία*, μτφρ. Χρῆστος Γ. Λάζος, ἐκδόσεις Ἄγρα, Ἀθήνα) καί σημαίνει τόσο τό γιατρικό ὅσο καί τό δηλητήριο. Ὁ «ὠμένας» προέρχεται ἀπό τήν ἀνάλυση τοῦ Ντερριντά τῆς γραφῆς τοῦ Μαλλαρμέ καί τῶν στοχασμῶν του πάνω στή γραφή («*La double séance*»), στό *La Dissémination*, Éditions du Seuil, Παρίσι 1972) καί ἀναφέρεται τόσο στήν παρθενία ὅσο καί στή συνουσία, τόσο στό μέσα ὅσο καί στό ἔξω). *Marge-marque-marche* εἶναι οἱ σειρές ἐν *différance* πού ὁ Ντερριντά ἐφαρμόζει στό *Nombres* τοῦ Phillipe Sollers («*Dissémination*»), στό *La Dissémination*, ὁ.π.). (Σ.τ.μ.)

12. Γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ Ντερριντά μετασχηματίζει τίς χουσερλιανές ἔννοιες τῆς «ἀνακράτησης» (*Retention*) καί τῆς «πρόκτησης» (*Protention*) μέσω τῆς σχέψης τῆς *différance*, βλ. Ντερριντά, *Ἡ φωνή καί τό φαινόμενο*, ὁ.π. Γιά τῆ δυσκολία μετάφρασης τῶν γερμανικῶν ὄρων *Retention* καί *Protention* στά ἑλληνικά, βλέπε τό μεταφραστικό σχόλιο τοῦ Παύλου Κόντου στό Robert Sokolowski, *Εἰσαγωγή στή φαινομενολογία*, Ἐκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρῶν, Πάτρα 2003, σ. 142. Ὁ Κωστής Παπαγιώργης μεταφράζει τό *réten-tion* καί τό *protention* ὡς «κατακράτηση» καί «προκράτηση» ἀντίστοιχα. (Σ.τ.μ.)

χωρίς καταγωγή, νά αποκαλείται, άπλώς και χωρίς νεογραφισμό, διαφοροποίηση; Μιά τέτοια λέξη, μεταξύ άλλων συγχύσεων, θά είχε αφήσει άνοιχτή τήν πιθανότητα μιᾶς οργανικῆς ένότητας, καταγωγικῆς και όμοιογενοῦς, ή όποία τελικά θά κατέληγε νά διαιρεθεῖ, νά δεχτεῖ τή διαφορά ως ένα συμβάν. Και προπάντων, από τή στιγμή πού σχηματίζεται από τό ρήμα «διαφοροποιῶ», θά άρνιόταν τήν οικονομική σημασία τῆς παράκαμψης, τῆς χρονοποιούσας [temporisateur] καθυστέρησης, τοῦ «άναβάλλειν». "Ας κάνω ἐδῶ μιᾶ παρατήρηση ἐν τάχει, τήν όποία όφείλω σέ μιᾶ πρόσφατη άνάγνωση ενός κειμένου πού ό Κοϋρέ άφιέρωσε, τό 1934, στό *Revue d'histoire et de philosophie religieuse*, στόν «Χέγκελ στήν 'Ιένα» (έπαναδημοσιεύτηκε στό *Études d'histoire de la pensée philosophique*).¹³ Σέ αυτό τό κείμενο ό Κοϋρέ παραθέτει έκτενῶς, στά γερμανικά, άποσπάσματα από τή *Λογική* τῆς 'Ιένας, και τά μεταφράζει. Σέ δύο περιπτώσεις συναντᾶ στό κείμενο τοῦ Χέγκελ τήν έκφραση *differente Beziehung*. Αὐτή ή λέξη, τῆς όποίας ή ρίζα εἶναι λατινική (*different*), εἶναι σπάνια στά γερμανικά κι επίσης, πιστεύω, στόν Χέγκελ, ό όποῖος λέει μάλλον *verschieden* ή *ungleich*, άποκαλώντας τή διαφορά *Unterschied* και τήν ποιοτική ποικιλία *Verschiedenheit*. Στή *Λογική* τῆς 'Ιένας χρησιμοποιεῖ τή λέξη *different* στό σημείο πού πραγματεύεται άκριβῶς τό χρόνο και τό παρόν. Πρίν προχωρήσουμε σέ ένα πολύτιμο σχόλιο τοῦ Κοϋρέ, ἄς δοῦμε μερικές προτάσεις τοῦ Χέγκελ, ὅπως τίς μεταφράζει ό Κοϋρέ: «Σέ αὐτή τήν άπλότητα τό άπειρο εἶναι ως στιγμή [πού καθορίζεται] ἔναντι τοῦ αὐτοῖσου, τοῦ άρνητικοῦ. "Ετσι, άνάμεσα στίς στιγμές του [1. τό άπλό, 2. τό αὐτοῖσο πού ίδρύεται ως άρνηση άλλου] τό άπειρο, καθῶς καθεαυτό άποτελεῖ [έκθέτει] τήν όλότητα, εἶναι τό άποκλειόν, τό σημείο ή τό ὄριο ἐν γενεῖ. Τό άπειρο ὅμως σέ αὐτή τήν άρνησή του συσχετίζεται εὐθέως πρός τό ἔτερο και άρνεῖται τόν ἑαυτό του [εἶναι δηλαδή άπλό μόνον καθῶς άποκλείει άλλο ἔξω από τόν ἑαυτό του]. Τό ὄριο ή ή στιγμή τοῦ παρόντος (*der Gegenwart*), τό άπόλυτο «Τόδε τί τοῦ χρόνου ή τό νῦν» εἶναι μέ άπολύτως άρνητικό τρόπο άπλό, άποκλειόν ἔξω από τόν ἑαυτό του σύμπασα τήν πολλαπλότητα, και γι' αυτό άπολύτως προσδιορισμένο. Τό άπειρο ως ὄριο / ως νῦν δέν εἶναι τό ἐν ἑαυτῶ ἔκτεινόμενο [διαστατικό] ὄλο ή ποσό, στό όποιο ἐνδέχεται νά διαμένει μιᾶ άπροσδιόριστη πλευρά [ὄψη], [δέν εἶναι] μιᾶ διαφορετικότητα [ὄψεων] πού τελοῦν ἐσωτερικά ἀδιάφορες (*gleichgültig*) και συσχετίζονται άμοιβαῖα μέ ἐξωτερικό τρόπο (*auf ein anderes bezöge*), αλλά [εἶναι] ή άπολύτως [15] διαφερόμενη σχέση τοῦ άπλοῦ (*sondern es ist absolut differente Beziehung*)».¹⁴ Κι ό Κοϋρέ μέ

13. Alexandre Koyré, «Hegel à Iéna», *Revue d'histoire et de philosophie religieuse*, XIV (1934), σ. 420-58. Ἐπαναδημοσίευση στό A. Koyré, *Études d'histoire de la pensée philosophique*, Armand Colin, Παρίσι 1961, σ. 135-173.

14. Koyré, *Études d'histoire de la pensée philosophique*, ὁ.π., σ. 153-154. Τό παράθεμα από τόν Χέγκελ προέρχεται από τό «Jenenser Logik, Metaphysik, und Naturphilosophie», *Sämtliche Werke* (F. Meiner, Λιψία 1925, XVIII, 202). Ὁ Κοϋρέ αναπαράγει τό πρωτότυπο γερμανικό

έναν αξιοσημείωτο τρόπο αναφέρει σέ μιά σημείωση: «διαφερόμενη σχέση [Rapport différent]: *différente Beziehung*. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε: διαφοροποιητική σχέση [Rapport différenciant]». Καί στήν ἐπόμενη σελίδα, ένα άλλο κείμενο τοῦ Χέγκελ, στό ὁποῖο κάποιος μπορεῖ νά διαβάσει τό ἐξῆς: «*Diese Beziehung ist Gegenwart, als eine *différente Beziehung*. (Αὐτή ἡ σχέση εἶναι [τό] παρόν ὡς μιά διαφερόμενη σχέση)*». Μιά ἀκόμα σημείωση τοῦ Κουρέ: «'Ο ὅρος *διαφερόμενη [différent]* ἐδῶ λαμβάνεται στήν ἐνεργό του σημασία».

Γράφοντας «*différent*» ἢ «*différance*» (μέ *a*) θά εἶχε τό πλεονέκτημα νά καταστήσει ἐφικτή τή μετάφραση τοῦ Χέγκελ σέ αὐτό τό συγκεκριμένο σημεῖο –τό ὁποῖο εἶναι ἐπίσης ένα ἀπόλυτα καθοριστικό σημεῖο τοῦ λόγου του– χωρίς περαιτέρω σημειώσεις ἢ διευκρινίσεις. Καί ἡ μετάφραση θά ἦταν, ὅπως πρέπει νά εἶναι πάντα, ὁ μετασχηματισμός μιᾶς γλώσσας ἀπό μιά ἄλλη. Ὑποστηρίζω, φυσικά, ὅτι ἡ λέξη «*différance*» μπορεῖ ἐπίσης νά ἐξυπηρετήσει καί ἄλλους σκοπούς: πρῶτον, ἐπειδή σημαδεύει ὄχι μόνο τό ἐνέργημα τῆς («καταγωγική») διαφορᾶς, ἀλλά ἐπίσης τή χρονοποιητική παράκαμψη [*détour temporisateur*] τοῦ ἀναβάλλειν καί πάνω ἀπ' ὅλα, ἐπειδή, παρόλο πού διατηρεῖ βαθιές σχέσεις μέ τόν ἐγγελιανό λόγο, ἔτσι ὅπως πρέπει νά διαβαστεῖ, ἡ *différance* γραμμένη κατ' αὐτόν τόν τρόπο, μπορεῖ, μέχρι κάποιο σημεῖο, ὅχι ἀκριβῶς νά ἔρθει σέ ρήξη μέ αὐτόν τόν λόγο, κάτι πού δέν ἔχει κανένα νόημα ἢ τύχη, ἀλλά νά ἐπιφέρει ένα εἶδος ἀπειροελάχιστης καί ριζικῆς μετατόπισής του. Ἐχω προσπαθήσει ἄλλοῦ νά ὑποδείξω τήν ἔκταση αὐτῆς τῆς μετατόπισης· θά ἦταν ὅμως δύσκολο νά μιλήσω ἐν τάχει γι' αὐτήν, ἐδῶ.

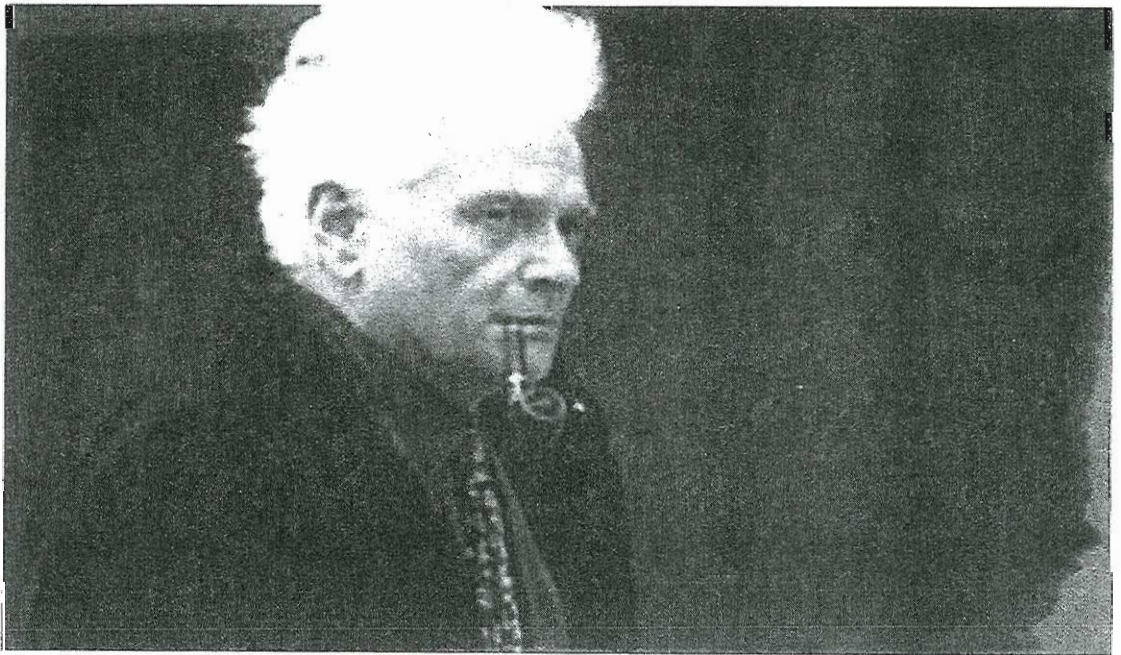
Οἱ διαφορές, συνεπῶς, «παράγονται» –διαφοροποιοῦνται– ἀπό τήν *différance*. Ἀλλά τί διαφοροποιεῖται ἢ ποιός διαφοροποιεῖ; Μέ ἄλλα λόγια, τί εἶναι ἡ *différance*; Μέ αὐτή τήν ἐρώτηση προσεγγίζουμε έναν ἄλλο τόπο καί έναν ἄλλο πόρο τῆς προβληματικῆς μας.

Τί διαφοροποιεῖται; Ποιός διαφοροποιεῖ; Τί εἶναι ἡ *différance*;

Ἐάν ἀπαντούσαμε σέ αὐτές τίς ἐρωτήσεις πρῖν τίς ἐξετάσουμε ὡς ἐρωτήσεις, πρῖν ἐπιστρέψουμε σέ αὐτές καί ἀμφιβάλλουμε γιά τή μορφή τους, συμπεριλαμβανομένου ὅτιδήποτε φαίνεται περισσότερο φυσικό καί ἀναγκαῖο γύρω ἀπό αὐτές, θά ὀπισθοδρομούσαμε ἀμέσως σέ αὐτό ἀπό τό ὁποῖο ἔχουμε μόλις ἀποδεσμευτεῖ. Ὡς ἀποτέλεσμα, ἐάν ἀποδεχόμεσταν τή μορφή τῆς ἐρώτησης, στό νόημά της καί τή σύνταξή της («τί;», «τί εἶναι;», «ποιός εἶναι;»...), θά ἔπρεπε νά δεχτοῦμε ὅτι ἡ *différance* ἔχει προέλθει, ἔχει λάβει χώρα, κυριαρχεῖται κι ἐξουσιάζεται ἀπό τό σημεῖο ενός παρόντος ὄντος, τό ὁποῖο θά μπορούσε νά εἶναι κάποιο πράγμα, μιά μορφή, μιά κατάσταση, μιά δύναμη στόν κόσμο, στά ὁποῖα μπορεῖ νά δοθεῖ κάποιο εἶδος ὀνόματος, ένα τί ἢ ένα παρόν ὄν ὡς

υποκείμενο, ένα ποιός. Σέ αυτή τήν τελευταία περίπτωση ιδιαίτερα, θά δεχόμασταν έμμέσως ότι αυτό τό παρόν όν, για παράδειγμα ως όν παρόν στον έαυτό του, ως [16] συνείδηση, τελικά θά κατέληγε νά διαφέρει: είτε μέ τό νά άργοπορεϊ και νά κωλύει τήν έκπλήρωση μιās «ανάγκης» ή μιās «έπιθυμίας», είτε μέ τό νά διαφέρει από τον έαυτό του. Άλλά σε καμιά από αυτές τίς περιπτώσεις ένα τέτοιο παρόν όν δέν θά «συγκροτοϋταν» από αυτή τήν *différance*.

Τώρα εάν αναφερθοϋμε για μιá ακόμη φορά στή σημειολογική διαφορά, ποιό πράγμα, τί μάς υπενθυμίζει ό Σωσσύρ ιδίως; "Ότι ή «γλώσσα [ή όποία άποτελεϊται άποκλειστικά από διαφορές] δέν άποτελεϊ λειτουργία του όμιλοϋντος υποκειμένου». Αυτό όδηγεϊ στό συμπέρασμα ότι τό υποκείμενο (ταυτότητα μέ τον έαυτό του ή τελικά συνείδηση τής ταυτότητάς του μέ τον έαυτό του, αυτοσυνείδηση) έγγράφεται στή γλώσσα, άποτελεϊ «λειτουργία» τής γλώσσας, καθίσταται όμιλοϋν υποκείμενο προσαρμόζοντας τήν όμιλία του –άκόμα και κατά τήν έπονομαζόμενη «δημιουργία», ή τήν έπονομαζόμενη «υπέρβαση»– στό σύστημα τών κανόνων τής γλώσσας ως συστήματος διαφορών, ή τουλάχιστον στον γενικό νόμο τής *différance*, λαμβάνοντας ως τύπο τήν άρχή τής γλώσσας για τήν όποία ό Σωσσύρ λέει ότι είναι «ή όμιλούμενη γλώσσα μεϊον τήν όμιλία». «Η γλώσσα είναι αναγκαία για νά είναι κατανοητή ή όμιλία και νά παράγει όλα τά αποτελέσματά της.»¹⁵

Ζάκ Ντερριντά

15. F. De Saussure, *Μαθήματα γενικής γλωσσολογίας*, ό.π., σ. 49. (Σ.τ.μ.)

JACQUES DERRIDA

‘H Différance

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΟΛΥΡΗΣ

Β' Μέρος

[16] Ἐάν, ἐξ ὑποθέσεως, θεωρήσουμε ὅτι ἡ ἀντίθεση ὁμιλίας καί γλώσσας εἶναι ἀπολύτως αὐστηρή, τότε ἡ *différance* δέν θά εἶναι μόνο τό παιχνίδι τῶν διαφορῶν στή γλώσσα, ἀλλά ἐπίσης ἡ σχέση τῆς ὁμιλίας πρὸς τή γλώσσα, ἡ παράκαμψη μέσω τῆς ὁποίας πρέπει νά διέλθω γιά νά μιλήσω, ἡ σιωπηρή ὑπόσχεση πού πρέπει νά δώσω· κι αὐτό ἰσχύει ἐξίσου γιά τή γενική σημειολογία, ρυθμίζοντας ὅλες τίς σχέσεις τῆς χρήσης πρὸς τό σχῆμα, τοῦ μηνύματος πρὸς τόν κώδικα, κτλ. (Ἔχω ἄλλοῦ ἀποπειραθεῖ νά προτείνω ὅτι αὐτή ἡ *différance* στή γλώσσα καί στή σχέση τῆς ὁμιλίας πρὸς τή γλώσσα ἀπαγορεύει τόν οὐσιαστικό διαχωρισμό ὁμιλίας καί γλώσσας πού ὁ Σωσσύρ, σέ ἓνα ἄλλο ἐπίπεδο τοῦ λόγου του, θέλησε παραδοσιακά νά ἐπισημάνει. Ἡ πρακτική μιᾶς γλώσσας ἢ ἐνός κώδικα ὑποθέτει ἓνα παιχνίδι μορφῶν, χωρίς μιᾶ καθορισμένη καί ἀμετάβλητη ὑπόσταση, ὑποθέτει ἐπίσης στήν ἄσκηση αὐτοῦ τοῦ παιχνιδιοῦ μιᾶ ἀνακράτηση καί μιᾶ πρόκτηση διαφορῶν, μιᾶ χώριση καί μιᾶ χρόνιση, ἓνα παιχνίδι ἰχνῶν – πρέπει νά εἶναι ἓνα εἶδος γραφῆς πρὶν ἀπό τή γραφή, μιᾶ ἀρχι-γραφή χωρίς παρούσα καταγωγή, χωρίς ἀρχή. Ἀπό αὐτό προκύπτει ἡ συστηματική διαγραφή τῆς ἀρχῆς καί ὁ μετασχηματισμός τῆς γενικῆς σημειολογίας σέ γραμματολογία, ἡ ὁποία ἐπιτελεῖ μιᾶ κριτική ἐργασία πάνω σέ κάθε τί ἐντός τῆς σημειολογίας, συμπεριλαμβανομένης τῆς κεντρικῆς τῆς ἔννοιας –τοῦ σημείου– πού διατηροῦσε μεταφυσικές προϋποθέσεις ἀσύμβατες μέ τό μοτίβο τῆς *différance*.)

Μιᾶ ἀντίρρηση θά μπορούσε νά μᾶς βάλει σέ πειρασμό: σίγουρα τό ὑποκείμενο καθίσταται ὁμιλοῦν χάρη στή συναναστροφή μέ τό σύστημα τῶν γλωσσικῶν διαφορῶν ἢ ἀκόμα, τό ὑποκείμενο καθίσταται σημαῖνον (γενικά, μέσω τῆς ὁμιλίας ἢ ἄλλου σημείου) μόνο ὅταν ἐγγράφεται στό σύστημα τῶν διαφορῶν. Σίγουρα, μέ αὐτή τήν ἔννοια, τό ὁμιλοῦν [17] ἢ σημαῖνον ὑποκείμενο δέν θά μπορούσε νά εἶναι παρόν στόν ἑαυτό του, ὡς ὁμιλοῦν ἢ σημαῖνον, χωρίς τό παιχνίδι τῆς γλωσσικῆς ἢ σημειολογικῆς *différance*. Ἀλλά δέν μπορούμε νά

συλλάβουμε μιά παρουσία και μιά αυτο-παρουσία του υποκειμένου πρὶν τὴν ὁμιλία του ἢ πρὶν τὸ σημεῖο του, μιά αυτο-παρουσία τοῦ υποκειμένου σέ μιά σιωπηρή κι ἐνορατική συνείδηση;

Μιά τέτοια ἐρώτηση συνεπῶς προϋποθέτει ὅτι πρὶν τὸ σημεῖο κι ἔξω ἀπὸ αὐτό, ἀποκλείοντας κάθε ἴχνος και κάθε *différance*, εἶναι ἐφικτό κάτι σάν τὴ συνείδηση. Κι αὐτὴ, πρὶν διανεῖμει τὰ σημεῖα τῆς στὸν χῶρο και στὸν κόσμο, μπορεῖ νὰ συναθροίσει τὸν ἑαυτὸ τῆς στὴν παρουσία τῆς. Ἄλλὰ τί εἶναι ἡ συνείδηση; Τί σημαίνει «συνείδηση»; Τίς περισσότερες φορές στὴν ἴδια τὴ μορφὴ τῆς «σημασίας» [*vouloir-dire*]], ἡ συνείδηση, σέ ὅλες τίς τροποποιήσεις τῆς, προσφέρει τὸν ἑαυτὸ τῆς στὴ σκέψη μόνο ὡς αυτο-παρουσία, ὡς αυτο-ἀντίληψη τῆς παρουσίας. Κι αὐτὸ πού ἰσχύει γιὰ τὴ συνείδηση ἰσχύει ἐδῶ γιὰ τὴν ἀποκαλούμενη υποκειμενικὴ ὑπαρξὴ γενικά. Ἀκριβῶς ὅπως ἡ κατηγορία τοῦ υποκειμένου δὲν μπορεῖ, και δὲν ἔχει ποτέ, γίνεϊ ἀντικείμενο σκέψης χωρὶς τὴν ἀναφορὰ στὴν παρουσία ὡς *υποκείμενο** ἢ ὡς *οὐσία**, κτλ., ἔτσι τὸ *υποκείμενο* ὡς συνείδηση δὲν ἔχει ποτέ ἀναγγελεθεῖ παρά ὡς αυτο-παρουσία. Τὸ προνόμιο πού ἀποδίδεται στὴ συνείδηση σημαίνει συνεπῶς τὸ προνόμιο πού ἀποδίδεται στὸ παρόν· κι ἂν ἀκόμα ἡ ὑπερβατολογικὴ χρονικότητα τῆς συνείδησης περιγραφόταν σέ βάθος, ὅπως ἔκανε ὁ Χοῦσσερλ, ἡ δύναμη τῆς σύνθεσης και ἡ ἀκατάπαυστη συνάθροιση τῶν ἰχνῶν θὰ ἀποδιδόταν στὸ «ζωντανὸ παρόν».

Αὐτὸ τὸ προνόμιο εἶναι ὁ αἰθέρας τῆς μεταφυσικῆς, τὸ στοιχεῖο τῆς σκέψης καθόσον εἶναι πιασμένη στὴ γλῶσσα τῆς μεταφυσικῆς. Δὲν μπορούμε νὰ ὀροθετήσουμε ἓνα τέτοιο πέρασ σήμερα παρά μόνο προκαλώντας αὐτὴ τὴν ἀξία τῆς παρουσίας πού ὁ Χάιντεγκερ ἔχει δείξει ὅτι εἶναι ὁ ὄντοθεολογικὸς καθορισμὸς τοῦ Εἶναι· και προκαλώντας κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο αὐτὴ τὴν ἀξία τῆς παρουσίας, μέσω μιᾶς ἐξέτασης τῆς ὁποίας ἡ θέση ὀφείλει νὰ εἶναι ἐντελῶς μοναδική, ἀμφισβητοῦμε τὸ ἀπόλυτο προνόμιο αὐτῆς τῆς μορφῆς ἢ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς τῆς παρουσίας γενικά· πού εἶναι ἡ συνείδηση ὡς σημασία [*vouloir-dire*] στὴν αυτο-παρουσία.

Ὡς ἐκ τούτου καταλήγουμε νὰ θέσουμε τὴν παρουσία –και εἰδικὰ τὴ συνείδηση, τὸ Εἶναι παρά τὸν ἑαυτὸ τῆς συνείδησης– ὄχι πλέον ὡς τὴν ἀπόλυτα τυπικὴ μήτρα τοῦ Εἶναι ἀλλὰ ὡς ἓναν «καθορισμὸ» και ὡς ἓνα «ἀποτελεσμα»). Καθορισμὸ ἢ ἀποτελεσμα ἐντὸς ἑνὸς συστήματος τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι πλέον αὐτὸ τῆς παρουσίας ἀλλὰ αὐτὸ τῆς *différance*, ἓνα σύστημα πού δὲν ἀνέχεται πλέον τὴν ἀντίθεση ἐνεργητικότητας και παθητικότητας, οὔτε αὐτὴ τῆς αἰτίας και τοῦ ἀποτελέσματος, ἢ τῆς ἀκαθοριστίας και τοῦ καθορισμοῦ, κτλ., ἔτσι ὥστε, προσδιορίζοντας τὴ συνείδηση ὡς ἓνα ἀποτελεσμα ἢ ἓναν καθορισμὸ, συνεχίζουμε –γιὰ λόγους στρατηγικῆς οἱ ὁποῖοι μποροῦν λίγο-πολύ νὰ μελετηθοῦν μέ διαύγεια [18] και συστηματικὰ νὰ ὑπολογιστοῦν– νὰ ἐνεργοῦμε σύμφωνα μέ τὸ λεξιλόγιο αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ πράγματος πού ὀροθετοῦμε.

Πρὶν ἀποτελέσει τόσο ριζοσπαστικὰ και ἀποφασιστικὰ χειρονομία τοῦ Χάι-

ντεγκερ, αυτή ή χειρονομία έγινε επίσης από τον Νίτσε και τον Φρόυντ· και οι δύο, όπως γνωρίζουμε, και συχνά με παρεμφερή τρόπο, αμφισβήτησαν τή συνείδηση στη σίγουρη για τον έαυτό της βεβαιότητά της. Δέν είναι, λοιπόν, αξιοσημείωτο ότι και οι δύο έκαναν κάτι τέτοιο εκκινώντας από τό μοτίβο τής *différance*;

Αυτό εμφανίζεται σχεδόν ονομαστικά στά κείμενά τους και σέ εκείνα τά σημεία όπου διακυβεύονται τά πάντα. Δέν μπορώ νά επεκταθώ πάνω σέ αυτό έδω· μόνο θά ανακαλέσω ότι για τον Νίτσε «τό σημαντικότερο κύριο ένεργημα είναι ύποσυνείδητο» και ότι ή συνείδηση είναι τό αποτέλεσμα δυνάμεων τών όποιων ή ουσία, τά μέσα και οι τρόποι δέν αποτελούν ίδιόν της. 'Η ίδια ή δύναμη δέν είναι ποτέ παρούσα· είναι μόνο ένα παιχνίδι διαφορών και ποσοτήτων. Δέν θά υπήρχε δύναμη γενικά χωρίς τή διαφορά ανάμεσα σέ δυνάμεις· κι έδω ή διαφορά τής ποσότητας μετρά περισσότερο από τό περιεχόμενο τής ποσότητας, περισσότερο από τό ίδιο τό απόλυτο μέγεθος. «'Η ίδια ή ποσότητα δέν μπορεί συνεπώς νά διαχωριστεί από τή διαφορά ποσότητας. 'Η διαφορά ποσότητας είναι ή ουσία τής δύναμης, ή σχέση τής δύναμης μέ τή δύναμη. Τό νά όνειρευτούμε δύο δυνάμεις ίσες, ακόμη και άν τούς αποδώσουμε αντίθετες κατευθύνσεις, είναι ένα άσφαές και χονδροειδές όνειρο, ένα όνειρο στατιστικής, όπου βυθίζεται ό ζών όργανισμός, τό όποιο, όμως, διαλύει ή χημεία».¹ "Όλη ή σκέψη του Νίτσε δέν αποτελεί μιά κριτική τής φιλοσοφίας ως ένεργου άδιαφορίας προς τή διαφορά, ως σύστημα τής ά-διαφοριστικής άναγωγής ή άναστολής; Κάτι πού, σύμφωνα μέ τήν ίδια λογική, σύμφωνα μέ τή λογική γενικά, δέν αποκλείει ότι ή φιλοσοφία ζεί στην και από τήν *différance*, παραμένοντας έτσι τυφλή στό αυτό [*même*], τό όποιο δέν είναι τό ταυτόσημο. Τό ίδιο είναι ακριβώς ή *différance* (μέ *a*) ως τό έκτρεπόμενο και άμφίσημο πέρασμα του ενός διαφέροντος στό άλλο, του ενός όρου τής αντίθεσης στον άλλο. Θά μπορούσαμε συνεπώς νά επανεξετάσουμε όλα τά ζευγάρια τών αντιθέτων πάνω στά όποια είναι δομημένη ή φιλοσοφία και από τά όποια ό λόγος μας ζεί, όχι για νά δοϋμε νά εξαλείφεται ή αντίθεση, αλλά για νά δοϋμε νά αναγγέλλεται μιά αναγκαιότητα τέτοια ώστε ό ένας από τούς όρους νά εμφανίζεται ως ή διαφορά του άλλου, τό άλλο ως διαφοροποιημένο στην οικονομία του αυτού (τό νοητό ως κάτι πού διαφοροποιεί και ανάβάλλει [*différente*] τό αισθητό, ως αισθητό διαφοροποιημένο και αναβεβλημένο [*différée*]· ή έννοια ως διαφοροποιημένη κι αναβεβλημένη έποπτεία – ως έποπτεία πού διαφοροποιεί και ανάβάλλει· ό πολιτισμός ως διαφοροποιημένη και αναβεβλημένη φύση, ως κάτι πού διαφοροποιεί και αναβάλλει τή φύση· όλα τά άλλα τής φύσις* – τέχνη*, νόμος*, θέσις*, κοινωνία, έλευθερία, ιστορία, νοϋς, κτλ.– ως φύσις* διαφοροποιημένη και αναβεβλημένη

1. G. Deleuze, 'Ο Νίτσε και ή φιλοσοφία, μτφρ. Γιώργος Σπανός, έκδ. Πλέθρον, 'Αθήνα 2002, σ. 69. (Σ.τ.μ.)

ἢ ὡς φύσις* πού διαφοροποιεῖ καί ἀναβάλλει. Ἡ φύσις* στήν *différance*. (Ἐδῶ καταδεικνύεται ὁ τόπος μιᾶς ἐπανερμηνείας τῆς μιμήσεως* στήν ὑποτιθέμενη ἀντίθεσή της στή φύση*). Στή βάση αὐτῆς τῆς ἐκδίπλωσης τοῦ [19] αὐτοῦ [*même*] ὡς *différance* βλέπουμε νά ἀναγγέλλεται ἡ ὁμοιότητα [*mêmeté*] τῆς *différance* καί τῆς ἐπανάληψης στήν αἰώνια ἐπιστροφή. Θέματα στό ἔργο τοῦ Νίτσε πού μποροῦν νά συσχετιστοῦν μέ τή συμπτωματολογία πού διαγιγνώσκει πάντα τόν ἐλιγμό ἢ τό τέχνασμα μιᾶς ἐνέργειας μεταμφιεσμένης στήν *différance* της ἢ ἀκόμα, μέ ὁλόκληρη τή θεματική τῆς ἐνεργοῦ ἐρμηνείας ἡ ὁποία ὑποκαθιστᾷ τήν ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας ὡς τήν παρουσίαση τοῦ ἴδιου τοῦ πράγματος στήν παρουσία του, κτλ., μέ τήν ἀκατάπαυστη ἀποκρυπτογράφηση. Κρυπτογραφία χωρίς ἀλήθεια, ἢ τουλάχιστον σύστημα κρυπτογραφιῶν πού δέν κυριαρχεῖται ἀπό τήν ἀξία τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία τότε καθίσταται ἀποκλειστικά μιᾶ συμπεριλαμβανόμενη, ἐγγεγραμμένη, περιορισμένη λειτουργία.

Συνεπῶς, ἡ *différance* εἶναι τό ὄνομα πού θά μπορούσαμε νά δώσουμε στήν («ἐνεργό») ἀσυμφωνία, ἐν κινήσει, τῶν διαφορετικῶν δυνάμεων καί διαφορῶν τῶν δυνάμεων πού ὁ Νίτσε ἀντιτάσσει σέ ὅλο τό σύστημα τῆς μεταφυσικῆς γραμματικῆς, ὅπουδῆποτε αὐτή ἐξουσιάζει τόν πολιτισμό, τή φιλοσοφία καί τήν ἐπιστήμη.

Εἶναι ἱστορικά σημαντικό ὅτι αὐτή ἡ διαφοριστική [*diaphoristique*] ὡς ἐνεργητική [*énergétique*] ἢ οἰκονομία τῶν δυνάμεων, ἡ ὁποία ἀναλαμβάνει νά ἀμφισβητήσῃ τήν πρωτοκαθεδρία τῆς παρουσίας ὡς συνείδησης, εἶναι ἐπίσης τό κυρίαρχο μοτίβο τῆς σκέψης τοῦ Φρόντ: μιᾶ ἄλλη διαφοριστική, ἡ ὁποία στό σύνολό της εἶναι ταυτόχρονα μιᾶ θεωρία τῆς κρυπτογραφίας (ἢ τοῦ ἴχνους) καί μιᾶ ἐνεργητική. Τό νά ἀμφισβητεῖται ἡ ἐξουσία τῆς συνείδησης εἶναι πρῶτα καί πάντα διαφορικό [*différentiale*].

Οἱ δύο φαινομενικά διαφορετικές ἀξίες τῆς *différance* συνδέονται στή φροῦδική θεωρία: τό *différer* ὡς εὐδιακριτότητα, διάκριση, ἀπόκλιση, διάστημα, χωρίση καί τό *différer* ὡς παράκαμψη, καθυστέρηση, ἀπόθεμα, χρόνιση.

1. Οἱ ἔννοιες τοῦ ἴχνους (*Spur*), τῆς διάνοιξης (*Bahnung*),² καί τῶν δυνάμεων τῆς διάνοιξης, ἀπό τό *Entwurf* καί μετά, εἶναι ἀδιαχώριστες ἀπό τήν ἔννοια τῆς

2. Βλ. τό κείμενο τοῦ Ντερριντά «Ὁ Φρόντ καί ἡ σκηνή τῆς γραφῆς», στό *Ἡ γραφή καί ἡ διαφορά*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 2003, σ. 297-351. Τό «Ὁ Φρόντ καί ἡ σκηνή τῆς γραφῆς» (1966) ἐπιχειρεῖ νά καταδείξῃ ὅτι οἱ μεταφορές τῆς γραφῆς καί τῆς ψυχικῆς «ἐγγραφῆς» πού ὁ Φρόντ χρησιμοποιοῖ σέ σημαντικά σημεῖα τῆς ἐπεξήγησής του δέν ἀποτελοῦν ἀπλῶς βολικά ἐπεξηγηματικά ἐργαλεῖα ἀπό τά ὁποῖα θά μπορούσε τελικά νά ἀπαλλαγεῖ χάριν μιᾶς ὠριμῆς νευρολογικῆς ἐπιστήμης. Ἐάν τό μεγάλο ἐπίτευγμα τοῦ Φρόντ ἦταν ἡ ἀντιστροφή τῆς κατεστημένης προτεραιότητος ἀνάμεσα στό συνειδητό καί τό ἀσυνείδητο, αὐτό κατέστη ἐφικτό μέσω μιᾶς συνεχοῦς προσφυγῆς στίς μεταφορές μιᾶς γενικευμένης γραφῆς. Χωρίς αὐτές θά ἦταν ἀδύνατο νά φτάσει σέ κάποια ἐκμεταλλεύσιμη ἐπεξήγηση τῆς ἐπιθυμίας, τοῦ συνειδητοῦ, τῆς ἀντίληψης καί τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο αὐτά λειτουργοῦν, γιά νά διατηρήσουν μιᾶ συγκεκριμένη (καθαρά φροῦδική) οἰκονομία τῆς ψυχικῆς ἐνέργειας. (Σ.τ.μ.)

διαφορᾶς. Ἡ καταγωγή τῆς μνήμης καί τοῦ ψυχισμού ὡς (συνειδητῆς ἢ ἀσυνειδητῆς) μνήμης, γενικά, μπορεῖ νά περιγραφεῖ μόνο λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τή διαφορά ἀνάμεσα στίς διανοίξεις. Ὁ Φρόντ τό λέει ρητά. Δέν ὑπάρχει διάνοιξη χωρίς διαφορά καί διαφορά χωρίς ἴχνος.

2. Ὅλες οἱ διαφορές στήν παραγωγή τῶν ὑποσυνειδητῶν ἰχνῶν καί στή διαδικασία τῆς ἐγγραφῆς (Niederschrift) μποροῦν ἐπίσης νά ἐρμηνευτοῦν ὡς στιγμές τῆς *différance*, μέ τήν ἔννοια τοῦ θέτειν κατά μέρος. Σύμφωνα μέ ἕνα σχῆμα πού δέν ἔπαψε ποτέ νά καθοδηγεῖ τή σκέψη τοῦ Φρόντ, ἡ κίνηση τοῦ ἴχνους περιγράφεται ὡς μιά προσπάθεια τῆς ζωῆς νά προστατεύσει τόν ἑαυτό της μέ τό νά ἀναβάλλει τήν ἐπικίνδυνη ἐπένδυση, μέ τό νά συγκροτεῖ ἕνα ἀπόθεμα (Vorrat). Καί ὅλες οἱ ἔννοιακές ἀντιθέσεις πού αὐλακώνουν τή φροῦδική σκέψη σχετίζονται καθεμίᾳ ἀπό τίς ἔννοιες μέ τίς ἄλλες ὡς στιγμές ἑνός ἐλιγμοῦ στήν οἰκονομία τῆς *différance*. Ἡ μιά δέν εἶναι παρά ἡ ἄλλη διαφοροποιημένη καί ἀναβεβλημένη, ἡ μιά διαφοροποιούσα καί ἀναβάλλουσα [20] τήν ἄλλη. Ἡ μιά εἶναι ἡ ἄλλη στήν *différance*, ἡ μιά εἶναι ἡ *différance* τῆς ἄλλης. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο κάθε φαινομενικά αὐστηρή καί μή ἀναγώγιμη ἀντίθεση (γιά παράδειγμα αὐτή τοῦ παράγωγου καί τοῦ πρωταρχικοῦ), κάποια στιγμή, χαρακτηρίζεται ὡς «θεωρητική μυθοπλασία». Αὐτός εἶναι ὁ λόγος ἐπίσης, γιά παράδειγμα (ἀλλά ἕνα τέτοιο παράδειγμα διέπει τά πάντα, ἐπικοινωνεῖ μέ τά πάντα), πού ἡ διαφορά ἀνάμεσα στήν ἀρχή τῆς ἡδονῆς καί τήν ἀρχή τῆς πραγματικότητας δέν εἶναι παρά μόνο ἡ *différance* ὡς παράκαμψη. Στό *Πέρα ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἡδονῆς* ὁ Φρόντ γράφει: «Ἰπὸ τήν ἐπιρροή τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς αὐτοσυντήρησης ἡ ἀρχή τῆς ἡδονῆς ὑποχωρεῖ γιά νά παραχωρήσει τή θέση της στήν ἀρχή τῆς πραγματικότητας ἡ ὁποία μᾶς ὀδηγεῖ, χωρίς νά παραιτούμαστε ἀπό τόν τελικό στόχο πού εἶναι ἡ ἡδονή, νά συναινοῦμε νά ἀναβάλλουμε τήν πραγμάτωσή της, νά μὴν ἐπωφελοῦμαστε ἀπό ὀρισμένες εὐκαιρίες πού μᾶς προσφέρονται νά τήν ἐπισπεύσουμε, ἀκόμα καί νά ἀνεχόμαστε πρὸς ὄφελος τῆς μακρᾶς παράκαμψης (Aufshub) πού κάνουμε γιά νά φτάσουμε στήν ἡδονή, μιά στιγμιαία δυσἀρέσκεια».³

Ἐδῶ ἀγγίζουμε τό σημεῖο τῆς σημαντικότερης ἀσάφειας, τό ἴδιο τό αἶνιγμα τῆς *différance*, αὐτό πού διαιρεῖ ἀκριβῶς τήν ἴδια τήν ἔννοιά της μέσω ἑνός παράξενου διαμερισμοῦ. Δέν θά πρέπει νά βιαστοῦμε νά ἀποφασίσουμε. Πῶς νά σκεφτοῦμε ταυτόχρονα τήν *différance* ὡς οἰκονομική παράκαμψη πού, στό στοιχεῖο τοῦ αὐτοῦ, πάντα ἀποβλέπει στό νά ξαναβρίσκει τήν ἡδονή ἢ τήν παρουσία πού ἔχουν ἀναβληθεῖ ἀπό (συνειδητό ἢ ἀσυνειδητό) ὑπολογισμό, καί, ἀπό τήν ἄλλη, τήν *différance* ὡς τή σχέση μέ μιά ἀδύνατη παρουσία, ὡς ἀνάλωση χωρίς ἀπόθεμα, ὡς ἀνεπανόρθωτη ἀπώλεια τῆς παρουσίας, μή ἀνα-

3. Τό παράθεμα ὑπάρχει σέ μετάφραση ἀπό τά γερμανικά στό Σ. Φρόντ, *Πέραν τῆς ἀρχῆς τῆς ἡδονῆς*, μτφρ. Λ. Ἀναγνώστου, Ἐκδόσεις Ἐπίκουρος, Ἀθήνα 2001, σ. 19-20. (Σ.τ.μ.)

στρέψιμη χρήση ενέργειας,¹ και μάλιστα ως ένστικτο θανάτου και ως σχέση μέ τό απόλυτο άλλο πού φαινομενικά διακόπτει κάθε οικονομία; Είναι προφανές –κι αυτό είναι τό ίδιο τό προφανές– ότι δέν μπορούμε νά σκεφτούμε μαζί τό οικονομικό και τό μή οικονομικό, τό ίδιο και τό απόλυτα άλλο, κτλ. Έάν ή *différance* είναι αυτό τό μή σκεπτό, ίσως δέν θά πρέπει νά βιαστούμε νά τήν παραδώσουμε στό προφανές, στό φιλοσοφικό στοιχείο τοῦ προφανοῦς τό ὁποῖο τάχιστα θά διέλυε τήν πλάνη και τή μή λογικότητά της μέ τό ἀλάθητο ἑνός ὑπολογισμοῦ πού γνωρίζουμε καλά, ἔχοντας ἐπακριβῶς ἀναγνωρίσει τή θέση του, τήν ἀναγκαιότητά του και τή λειτουργία του στή δομή τῆς *différance*. Αυτό πού θά ἐπεξηγοῦνταν φιλοσοφικά ἔχει ἤδη ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν στό σύστημα τῆς *différance* ὅπως ὑπολογίζεται ἐδῶ. Ἐχω ἐπιχειρήσει νά δείξω ἀλλοῦ, σέ μιά ἀνάγνωση τοῦ Μπατάιγ,⁴ αυτό τό ὁποῖο θά μπορούσε νά ἀποτελέσει ἕναν αὐστηρό και, ὑπό μιά νέα ἔννοια, «ἐπιστημονικό» συσχετισμό τῆς «περιορισμένης οικονομίας» πού δέν λαμβάνει μέρος στήν ἀνάλωση χωρίς ἀπόθεμα, στόν θάνατο, στήν ἔκθεση στή μή σημασία, κτλ., μέ μιά γενική οικονομία πού λαμβάνει ὑπ' ὄψιν της [tenant compte] τό μή ἀπόθεμα, πού διατηρεῖ [tenant] σέ ἀπόθεμα τό μή ἀπόθεμα, ἐάν μπορεῖ νά λεχθεῖ κάτι τέτοιο. Είναι μιά σχέση ἀνάμεσα σέ μιά *différance* πού ἐπωφελεῖται και μιά *différance* πού δέν καταφέρνει νά ἐπωφεληθεῖ, ὅπου ἡ θέση μιᾶς καθαρῆς, [21] χωρίς ἀπώλεια παρουσίας, συγχέεται μέ ἐκείνη τῆς ἀπόλυτης ἀπώλειας, μέ τόν θάνατο. Μέσω μιᾶς τέτοιας συσχέτισης τῆς περιορισμένης οικονομίας και τῆς γενικῆς οικονομίας τό ίδιο τό ἔργο τῆς φιλοσοφίας, κάτω ἀπό τήν προνομιούχο ἐπικεφαλίδα τοῦ ἐγελιανισμοῦ, μετατοπίζεται και ἐπανεγράφεται. Ἡ *Aufhebung* –ἡ ἀνύψωση [la relève]– ὑποτάσσεται νά γράφεται διαφορετικά. Ἴσως, ἀπλῶς, νά γράφεται. Ἡ, καλύτερα, νά λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τήν κατανάλωσή της τῆς γραφῆς.

Διότι ὁ οικονομικός χαρακτήρας τῆς *différance* δέν συνεπάγεται καθόλου ὅτι ἡ ἀναβεβλημένη παρουσία μπορεῖ πάντα νά ξαναβρεθεῖ, ὅτι δέν ὑπάρχει ἐδῶ παρά μιά ἐπένδυση πού προσωρινά και δίχως ἀπώλεια καθυστερεῖ τήν παρουσίαση τῆς παρουσίας, τήν εἴσπραξη τοῦ κέρδους ἢ τό κέρδος τῆς ἀντίληψης [la perception du bénéfice ou le bénéfice de la perception].⁵ Σέ ἀντίθεση μέ τή

4. Ζάκ Ντερριντά, «Ἀπό τήν περιορισμένη οικονομία στή γενική οικονομία: Ἕνας ἀνεπιφύλακτος ἐγελιανισμός» (1967) στό *Ἡ γραφή και ἡ διαφορά*, ὁ.π., σ. 385-431. Στό συγκεκριμένο κείμενο ὁ Ντερριντά προσεγγίζει τόν Χέγκελ μέσω μιᾶς ἄλλης ἀνάγνωσης, αὐτῆς τοῦ Ζῶρζ Μπατάιγ. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ Ντερριντά ἀπομονώνει ἐκεῖνο τό σημεῖο στή φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ ὅπου ἡ ἀποβλεπόμενη ἔνωση τῆς ἱστορίας και τῆς συνειδήσης σέ μιά πληρότητα καταληπτῆς σημασίας ὑπόκειται σέ μιά ἐξαρθρωτική κίνηση, πέρα ἀπό κάθε σύλληψη τῆς διαλεκτικῆς. Ἡ «περιορισμένη οικονομία» τοῦ συστήματος τοῦ Χέγκελ μετατοπίζεται και παραβιάζεται ἀπό μιά «γενική οικονομία» πού ὁ Ντερριντά ἐξισώνει μέ τά ἀποτελέσματα τῆς γραφῆς ἢ τῆς κειμενικότητας. (Σ.τ.μ.)

5. Ἐδῶ ὁ Ντερριντά παίζει μέ τή διπλή σημασία τῆς λέξης «perception»: εἴσπραξη και ἀντίληψη. (Σ.τ.μ.)

μεταφυσική, διαλεκτική, «εγγελιανή» έρμηνεία τής οικονομικής κίνησης τής *différance*, πρέπει έδω να αποδεχθούμε ένα παιχνίδι όπου όποιος χάνει κερδίζει και όπου κανείς χάνει και κερδίζει σε κάθε ζαριά [à tous les coups]. Έάν ή παρακαμφθείσα παρουσίαση έχει όριστικά και άμετάκλητα άναιρεθεί, αυτό δέν συμβαίνει έπειδή ένα όρισμένο παρόν παραμένει κρυμμένο ή άπόν· όμως ή *différance* διατηρεί τή σχέση μας μέ αυτό τό όποιο άναγκαστικά παραγνωρίζουμε και τό όποιο ύπερβαίνει τήν έναλλακτική τής παρουσίας και τής άπουσίας. Μιά όρισμένη έτερότητα [alterité] –στήν όποία ό Φρόντ δίνει τό μεταφυσικό όνομα του άσυνειδήτου– όριστικά έξαιρείται από κάθε διαδικασία παρουσίας μέσω τής όποίας θά τήν καλούσαμε να έμφανιστεί αυτοπροσώπως. Σε αυτό τό πλαίσιο, και κάτω από αυτό τό όνομα, τό ύποσυνείδητο δέν είναι, όπως γνωρίζουμε, μία κρυμμένη, εικονική, έν δυνάμει αυτο-παρουσία. Διαφέρει από τόν έαυτό του και αναβάλλει τόν έαυτό του· πράγμα πού άναμφίβολα σημαίνει ότι είναι ύφασμένο από διαφορές και έπίσης ότι άποστέλλει, ότι πέμπει άντιπροσώπους, έντολοδόχους· αλλά δέν ύπάρχει καμία πιθανότητα για τόν έντολοδότη να «ύπάρχει», να είναι παρών, να είναι ό «ϊδιος» κάπου, κι άκόμη λιγότερο να καταστεί συνειδ(η)τός. Μέ αυτή τήν έννοια, σε αντίθεση μέ τούς όρους μιās παλαιās συζήτησης, γεμάτης από όλες τίς μεταφυσικές έπενδύσεις πού έχει πάντα έκλάβει ως δεδομένες, τό «ύποσυνείδητο» δέν είναι περισσότερο ένα «πράγμα» άπ' όσο κάτι άλλο, δέν είναι περισσότερο ένα πράγμα άπ' όσο μία εικονική ή μασκαρεμένη συνείδηση. Αυτή ή ριζική έτερότητα ως προς κάθε δυνατό τρόπο παρουσίας χαρακτηρίζεται από τά μή άναγώγιμα άποτελέσματα του εκ τών ύστέρων, τής καθυστέρησης. Και, για να περιγράψουμε, να άναγνώσουμε τά ίχνη τών «ύποσυνείδητων» ίχνων (δέν ύπάρχουν «συνειδητά» ίχνη), ή γλώσσα τής παρουσίας ή τής άπουσίας, ό μεταφυσικός λόγος τής φαινομενολογίας είναι άνεπαρκής. («Αν και ό «φαινομενολόγος» δέν είναι ό μοναδικός πού μιλά αυτή τή γλώσσα.)

ΈΗ δομή τής καθυστέρησης (Nachträglichkeit) ουσιαστικά άποκλείει ότι ή χρονοποίηση (χρόνιση) μπορεί να καταστεί μία άπλή διαλεκτική περιπλοκή του ζωντανού παρόντος ως πρωταρχική κι άκατάπαυστη σύνθεση – μία σύνθεση πού διαρκώς όδηγεί πίσω στον έαυτό της, συναθροισμένη στον έαυτό της, συναθροίζοντας άνακράτουντα ίχνη και [22] προκρατουντα άνοίγματα. Έ έτερότητα του «άσυνειδήτου» μάς άναγκάζει να άσχοληθούμε όχι μέ όρίζοντες τροποποιημένων –παρελθοντικών ή μελλοντικών– παρόντων, αλλά μέ ένα «παρελθόν» πού δέν ύπήρξε ποτέ παρόν και πού ποτέ δέν θά είναι παρόν, του όποιου τό «μέλλον» δέν θά είναι ποτέ ή παραγωγή ή ή άναπαραγωγή μέ τή μορφή τής παρουσίας. Συνεπώς, ή έννοια του ίχνους είναι άσύμβατη μέ τήν έννοια τής άνακράτησης, του γίνεσθαι-παρελθόντος αυτού πού ύπήρξε παρόν. Δέν μπορούμε να σκεφτούμε τό ίχνος –και, κατά συνέπεια, τήν *différance*– στή βάση του παρόντος ή τής παρουσίας του παρόντος.

“Ένα παρελθόν πού δέν υπῆρξε ποτέ παρόν: αὐτή τή διατύπωση χρησιμοποιεῖ ὁ Ἐμμανουήλ Λεβινάς, σύμφωνα μέ τρόπους πού δέν εἶναι σίγουρα αὐτοί τῆς ψυχανάλυσης, γιά νά προσδιορίσει τό ἴχνος καί τό αἶνιγμα τῆς ἀπόλυτης ἐτερότητας: τό ἄλλο [autrui]. Μέσα σέ αὐτά τά ὅρια, κι ὑπό αὐτή τήν ὀπτική τουλάχιστον, ἡ σκέψη τῆς *différance* συνεπάγεται ὀλόκληρη τήν κριτική τῆς κλασικῆς ὄντολογίας πού ἔχει ἀναληφθεῖ ἀπό τόν Λεβινάς. Καί ἡ ἔννοια τοῦ ἴχνους, ὅπως αὐτή τῆς *différance*, ὀργανώνει τοιουτοτρόπως, διαμέσου αὐτῶν τῶν διαφορετικῶν ἴχνῶν κι αὐτῶν τῶν διαφορῶν τῶν ἴχνῶν, ὅπως κατανοοῦνται ἀπό τόν Νίτσε, τόν Φρόντ καί τόν Λεβινάς –αὐτά τά «ὀνόματα τῶν συγγραφέων» ἐδῶ ἀποτελοῦν μόνο ἐνδείξεις– τό δίκτυο τό ὁποῖο συναθροίζει καί διαπερνᾷ τήν («ἐποχή») μας ὡς ὀροθεσία τῆς ὄντολογίας (τῆς παρουσίας).

Δηλαδή τῆς ὄντολογίας τῶν ὄντων ἢ τῆς ὄντικότητας. Εἶναι ἡ κυριαρχία τῶν ὄντων πού ἡ *différance* ἔρχεται νά προκαλέσει [solliciter] παντοῦ, μέ τήν ἔννοια ὅτι *sollicitare*, στά ἀρχαῖα λατινικά, σημαίνει τό σείειν ὡς ὄλο, τό νά κάνω κάτι νά δονεῖται στήν ὀλότητά του. Συνεπῶς, εἶναι ὁ καθορισμός τοῦ Εἶναι ὡς παρουσίας ἢ ὡς ὄντικότητας πού ἐρωτᾶται ἀπό τή σκέψη τῆς *différance*. Μιά τέτοια ἐρώτηση δέν θά μπορούσε νά ἐγερθεῖ καί νά ἀφεθεῖ νά κατανοηθεῖ χωρίς ν’ ἀνοίξει κάποια διαφορά ἀνάμεσα στό Εἶναι καί τά ὄντα. Πρώτη συνέπεια: ἡ *différance* δέν εἶναι. Δέν εἶναι ἓνα παρόν ὄν, ὅσοδήποτε ὑπέροχο, μοναδικό, κύριο ἢ ὑπερβατικό θά τό ἐπιθυμούσαμε. Δέν ἐξουσιάζει τίποτα, δέν ἄρχει πάνω σέ τίποτα καί δέν ἀσκεῖ πουθενά καμία δικαιοδοσία. Δέν ἀναγγέλλεται ἀπό κάποιο κεφαλαῖο γράμμα. “Οχι μόνο δέν ὑπάρχει βασιλείο τῆς *différance*, ἀλλά ἡ *différance* ὑποθάλλει τήν ἀνατροπή κάθε βασιλείου. Κάτι τό ὁποῖο τήν καθιστᾷ φανερά ἀπειλητική καί ἀφευκτα τρομακτική ἀπό καθετί μέσα μας πού ἐπιθυμεῖ τό βασιλείο, τήν παρελθούσα ἢ μέλλουσα παρουσία ἑνός βασιλείου. Καί εἶναι πάντα στό ὄνομα ἑνός βασιλείου πού μπορούμε νά προσάψουμε στήν *différance* τή θέληση νά βασιλέψει, πιστεύοντας ὅτι τή βλέπουμε νά ὑψώνεται σέ κεφαλαῖο γράμμα.

Μπορεῖ ἡ *différance*, γι’ αὐτούς τούς λόγους, νά συναρμοστεῖ στό ἀνοιγμα [l’*écart*] τῆς ὄντικο-ὄντολογικῆς διαφορᾶς, ὅπως αὐτή γίνεται ἀντιληπτή, ὅπως ἡ «ἐποχή» τῆς γίνεται ἀντιληπτή ἰδιαίτερα («διαμέσου») [à travers], ἐάν μπορούμε ἀκόμα νά ποῦμε κάτι τέτοιο, τοῦ ἀναπόφευκτου χαϊντεγκεριανοῦ στοχασμοῦ;

Δέν ὑπάρχει ἀπλή ἀπάντηση σέ μιά τέτοια ἐρώτηση.

[23] Ἀπό μιά ὀρισμένη τῆς πλευρά, ἡ *différance* ἀποτελεῖ σίγουρα τήν ἱστορική κι ἐποχική ἐκδίπλωση τοῦ Εἶναι ἢ τῆς ὄντολογικῆς διαφορᾶς. Τό α τῆς *différance* χαρακτηρίζει τήν κίνηση αὐτῆς τῆς ἐκδίπλωσης.

Κι ὅμως, δέν ἀποτελεῖ ἡ σκέψη τοῦ νοήματος ἢ τῆς ἀλήθειας τοῦ Εἶναι, ὁ καθορισμός τῆς *différance* ὡς ὄντικο-ὄντολογικῆς διαφορᾶς, ἡ διαφορά ἔννοημένη ἐντός τοῦ ὀρίζοντα τῆς ἐρώτησης τοῦ Εἶναι, ἀκόμη ἓνα ἐνδομεταφυσικό ἀποτέλεσμα τῆς *différance*; Ἴσως τό ξεδίπλωμα τῆς *différance* δέν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικά τήν ἀλήθεια τοῦ Εἶναι ἢ τῆς ἐποχικότητας τοῦ Εἶναι. Ἴσως θά

πρέπει να προσπαθήσουμε να σκεφτούμε αυτή τη μη ακουόμενη σκέψη, αυτή τη σιωπηρή ίχνηλασία: ότι η ιστορία του Εΐναι, του οποίου η σκέψη εμπλέκει τον έλληνο-δυτικό λόγο*, δεν είναι, καθώς παράγεται διαμέσου της όντολογικής διαφοράς, παρά μια εποχή του διαφέρειν*. Ός εκ τούτου, δεν θα μπορούσαμε πλέον να την αποκαλέσουμε «εποχή», έφόσον η έννοια της εποχικότητας ανήκει εντός της ιστορίας ως ιστορίας του Εΐναι. Από τη στιγμή που τό Εΐναι δεν είχε ποτέ (νόημα), δεν είχε ποτέ έννοηθεϊ ή είπωθεϊ ως τέτοιο παρά μέ το να αποκρύβεται τό ίδιο στά όντα, τότε η *différance*, μέ έναν όρισμένο κι αρκετά περιεργο τρόπο, (είναι) «παλαιότερη» από την όντολογική διαφορά ή από την αλήθεια του Εΐναι. Εύρισκόμενη σε αυτή την ηλικία, μπορεί να αποκληθεϊ τό παιχνίδι του ίχνους. Ένός ίχνους που δεν ανήκει πλέον στον όρίζοντα του Εΐναι αλλά του οποίου τό παιχνίδι κομίζει και πλαισιώνει τό νόημα του Εΐναι: παιχνίδι του ίχνους ή της *différance* που δεν έχει νόημα και που δεν είναι. Πού δεν ανήκει. Δεν υπάρχει καμία συγκράτηση και κανένα βάθος σε αυτή την άπύθμενη σκακιέρα επί της οποίας τό Εΐναι μπαίνει στό παιχνίδι.

Ίσως αυτός είναι ό λόγος που τό ήρακλείτειο παιχνίδι του εν διαφέρων έαυτώ*, του ενός διαφέροντας από τον έαυτό του, σε διαφορά μέ τον έαυτό του, ήδη χάνεται ως ένα ίχνος στον καθορισμό του διαφέρειν* ως όντολογικής διαφοράς.

Τό να σκεφτούμε την όντολογική διαφορά αναμφίβολα παραμένει ένα δύσκολο έργο του οποίου η διατύπωση έχει παραμείνει σχεδόν μη ακουόμενη. Έτσι, τό να προετοιμαστούμε, πέρα από τον λόγο* μας, για μια *différance* τόσο πιο βίαιη που να μην μπορεί να έντοπιστεϊ και να έξεταστεϊ [*arraisonner*] ως εποχικότητα του Εΐναι και όντολογική διαφορά, δεν σημαίνει να καταστήσουμε περιττό τό πέρασμα μέσα από την αλήθεια του Εΐναι ή να «κριτικάρουμε», να «άμφισβητήσουμε» ή να παραγνωρίσουμε την ακατάπαυστη αναγκαιότητά του. Τουναντίον, θά πρέπει να μείνουμε στη δυσκολία αυτού του περάσματος και να την επαναλάβουμε στην αυστηρή ανάγνωση της μεταφυσικής, όπουδήποτε αυτή όμαλοποιεί τον δυτικό λόγο και όχι μόνο στά κείμενα της «ιστορίας της φιλοσοφίας». Θά πρέπει να επιτρέψουμε να έμφανιστεϊ / έξαφανιστεϊ τό ίχνος αυτού που υπερβαίνει την αλήθεια του Εΐναι μέ έναν όσο τό δυνατόν αυστηρότερο τρόπο. Ίχνος (αυτού) που δεν μπορεί ποτέ να παρουσιαστεϊ, ίχνος που τό ίδιο δεν μπορεί ποτέ να πάρουσιαστεϊ: δηλαδή να έμφανιστεϊ και να έκδηλωθεϊ ως τέτοιο στό [24] φαινόμενό του. Ίχνος πέρα από αυτό που ένώνει βαθιά τη θεμελιώδη όντολογία και τη φαινομενολογία. Πάντα διαφοροποιημένο κι αναβεβλημένο, τό ίχνος δεν παρουσιάζεται ποτέ ως τέτοιο. Παρουσιάζόμενο έξαλείφεται, άντηχώντας σβήνει, όπως η γραφή του a, έγγράφοντας την πυραμίδα του στην *différance*.

Μπορούμε πάντα να αποκαλύψουμε τό ίχνος αυτής της κίνησης, όπως αυτό αναγγέλλεται και φυλάσσεται στον μεταφυσικό λόγο, και ιδιαίτερα στον σύγχρονο λόγο ό οποίος δηλώνει, διαμέσου των προσπαθειών στις όποιες αναφερ-

θήκαμε πρό ὀλίγου (Νίτσε, Φρόντ, Λεβινάς), τό πέρας τῆς ὄντολογίας. Καί ιδιαίτερα μέσω τοῦ χαιντεγκεριανοῦ κειμένου.

Αὐτό τό κείμενο μᾶς παρακινεῖ νά ἐξετάσουμε τήν οὐσία τοῦ παρόντος, τήν παρουσία τοῦ παρόντος.

Τί εἶναι τό παρόν; Τί σημαίνει νά σκεφτοῦμε τό παρόν στήν παρουσία του; Ἄς ἐξετάσουμε, γιά παράδειγμα, τό κείμενο τοῦ 1946 μέ τόν τίτλο *Der Spruch des Anaximander*. Σέ αὐτό τό κείμενο ὁ Χάιντεγκερ θυμίζει ὅτι ἡ λήθη τοῦ εἶναι λησμονεῖ τή διαφορά ανάμεσα στό εἶναι καί στά ὄντα: «...τό νά εἶναι τό εἶναι τῶν ὄντων εἶναι θέμα τοῦ εἶναι (die Sache des Seins). Ἡ γλωσσική μορφή αὐτῆς τῆς αἰνιγματικῆς, ἀμφίσημης γενικῆς ὀνομάζει μιᾶ γένεση (Genesis), μιᾶ προέλευση (Herkunft) τοῦ παρόντος ἀπό τήν παρουσία (des Anwesenden aus dem Anwesen). Ὅμως μαζί μέ τήν ἐκδίπλωση τῶν δύο, ἡ οὐσία (Wesen) αὐτῆς τῆς προέλευσης παραμένει κρυμμένη (verborgen). Ὅχι μονάχα ἡ οὐσία αὐτῆς τῆς προέλευσης, ἀλλά ἀκόμα καί ἡ ἀπλή σχέση ανάμεσα στήν παρουσία καί τό παρόν (Anwesen und Anwesendem)⁶ παραμένει ἄσκεπτη [ungedacht]. Ἀπό τήν ἀρχή φαίνεται ὅτι ἡ παρουσία καί τό εἶναι-παρόν ἦταν, τό καθένα ἀπό τήν μεριά του κάτι τις. Ἄσυναίσθητα, ἡ παρουσία καθίσταται ἡ ἴδια ἓνα παρόν... Ἡ οὐσία τῆς παρουσίας (Das Wesen des Anwesens) καί μαζί μέ αὐτήν ἡ διαφορά ανάμεσα στήν παρουσία καί τό παρόν, παραμένει λησμονημένη. Ἡ λήθη τοῦ εἶναι εἶναι ἡ λήθη τῆς διαφορᾶς ανάμεσα στό εἶναι καί τά ὄντα (μετάφραση στό *Chemins*, σ. 296-297).⁷

Θυμίζοντάς μας τή διαφορά ανάμεσα στό εἶναι καί τά ὄντα (τήν ὄντολογική διαφορά) ὡς διαφορά ανάμεσα στήν παρουσία καί τό παρόν, ὁ Χάιντεγκερ διατυπώνει μιᾶ πρόταση, ἓνα σύνολο ἀπό προτάσεις πού δέν πρόκειται ἐδῶ ἀπερίσκεπτα καί βιαστικά νά «κριτικάρουμε», ἀλλά μᾶλλον νά ἀποκαταστήσουμε τή δύναμή τους νά προκαλοῦν.

Ἄς προχωρήσουμε βραδέως. Αὐτό πού ὁ Χάιντεγκερ θέλει νά καταδείξει εἶναι τό ἐξῆς: ἡ διαφορά ανάμεσα στό εἶναι καί τά ὄντα, λησμονημένη ἀπό τή

6. Ἐνῶ ὁ Γάλλος μεταφραστής ἐπιλέγει νά μεταφράσει τό Anwesen ὡς παρουσία (présence) καί τό Anwesend ὡς παρόν (présent), ἐμεῖς θά προτινάμε, ἄν δέν ἀκολουθοῦσαμε τό γαλλικό κείμενο, τή μετάφραση ἀπό τόν Γιώργο Ξηροπαῖδη τοῦ Anwesen ὡς «καθίσταμαι παρών», «ἔρχομαι στήν παρουσία» καί τοῦ Anwesendes ὡς «παρ-όν», «παρ-όντα» ἢ ἀπό τόν Βαγγέλη Μπισώρη ὡς «παρεῖναι» καί «παρόν ὄν», «παρόντα ὄντα» ἀντίστοιχα, τά ὁποῖα νομίζουμε ἀποδίδουν καλύτερα τό χαιντεγκεριανό νόημα καί ἀποφεύγουν τή σύγχυσή τους μέ τό Anwesenheit (παρουσία) καί τό Gegenwart (τό παρόν): βλ. M. Heidegger, Ἐπιστολή γιά τόν ἀνθρωπισμό, εἰσ.-μτφρ. Γ. Ξηροπαῖδης, ἐκδ. Ροές, Ἀθήνα 1987· M. Heidegger, Τί εἶναι φιλοσοφία; εἰσ.-μτφρ.-σχόλια Β. Μπισώρης, ἐκδ. Ἄγρα, Ἀθήνα 1986. Οἱ μεταφραστες τοῦ *Der Spruch des Anaximander* στά ἀγγλικά μεταφράζουν τό Anwesen ὡς «presencing» καί τό Anwesendes ὡς «what is present» (M. Heidegger, «The Anaximander Fragment» στό *Early Greek Thinking*, μτφρ. D. F. Krell / F. A. Capuzzi, Harper San Francisco, 1984). (Σ.τ.μ.)

7. M. Heidegger, *Holzwege*, V. Klosterman, Φραγκφούρτη 1957, σ. 335-336. (Σ.τ.μ.)

μεταφυσική, έχει χαθεί χωρίς να αφήσει ίχνη. Τό ίδιο τό ίχνος τής διαφορᾶς έχει ἐξαφανιστεῖ. Ἐάν δεχόμεστε ὅτι ἡ *différance* (εἶναι) (ἡ ἴδια) ἄλλη ἀπό τήν ἀπουσία καί τήν παρουσία, ἐάν *ιχνηλατεῖ*, τότε θά πρέπει νά μιλήσουμε ἐδῶ γιά τή λήθη τής διαφορᾶς (ἀνάμεσα [25] στό *Εἶναι* καί τά ὄντα), γιά μιᾶ ἐξαφάνιση τοῦ ἴχνους τοῦ ἴχνους. Πράγματι, αὐτό φαίνεται νά ὑπονοεῖ τό ἀκόλουθο ἀποσπασμα ἀπό τή «Ρήση τοῦ Ἐναξίμανδρου»: «Ἡ λήθη τοῦ *Εἶναι* ἀποτελεῖ μέρος τής ἴδιας τής οὐσίας τοῦ *Εἶναι*, ἀπό τήν ὁποία κρύβεται. Ἡ λήθη ἀνήκει τόσο οὐσιωδῶς στό πεπρωμένο [*destination*] τοῦ *Εἶναι*, ὥστε ἡ χαραυγή αὐτοῦ τοῦ πεπρωμένου νά ὑψώνεται ἀκριβῶς ὡς ἡ ἀποκάλυψη τοῦ παρόντος στήν παρουσία του. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ Ἱστορία τοῦ *Εἶναι* ἐγκαινιάζεται ἀπό τή λήθη τοῦ *Εἶναι*, σέ αὐτό τό *Εἶναι* διατηρεῖ τήν οὐσία του, τή διαφορά του ἀπό τά ὄντα. Ἡ διαφορά ἐκλείπει. Παραμένει λησμονημένη. Μόνο τό διαφοροποιημένο [*différenciè*] – τό παρόν καί ἡ παρουσία (*das Anwesende und das Anwesen*) ἀποκαλύπτεται, ἀλλά ὄχι ὡς διαφοροποιημένο. Ἀντιθέτως, ἀκόμα καί τό πρόωρο ἴχνος (*die frühe Spur*) τής διάκρισης ἐξαλείφεται ὅταν ἡ παρουσία ἐμφανίζεται ὡς ἓνα εἶναι-παρόν (*das Anwesen wie ein Anwesendes erscheint*) καί βρίσκει τήν προέλευσή της σέ ἓνα ὑπέρτατο (εἶναι)-παρόν (*in einem höchsten Anwesenden*)».⁸

Ἀπό τή στιγμή πού τό ἴχνος δέν ἀποτελεῖ μιᾶ παρουσία ἀλλά τό ὁμοίωμα μιᾶς παρουσίας πού ἐξαρθρώνει, μετατοπίζει, ἀναβάλλει τόν ἑαυτό της, κυριολεκτικά στερεῖται θέσης – ἡ ἐξάλειψη ἀνήκει στή δομή του. Κι ὄχι μόνο ἡ ἐξάλειψη πού πρέπει πάντα νά μπορεῖ νά τό καταλαμβάνει (ἐλλείψει τής ὁποίας δέν θά ἦταν ἴχνος ἀλλά μιᾶ ἄφθαρτη καί μνημειακή ὑπόσταση), ἀλλά ἐπίσης ἡ ἐξάλειψη πού τό συγκροτεῖ ἀπό τήν ἀρχή τοῦ παιχνιδιοῦ ὡς ἴχνος, πού τό ἐγκαθιστᾶ ὡς ἀλλαγὴ θέσης καί τό ἐξαφανίζει στήν ἐμφάνισή του, τό κάνει νά προκύπτει ἀπό τόν ἑαυτό του στή θέση του. Ἡ ἐξάλειψη τοῦ πρώιμου ἴχνους (*die frühe Spur*) τής διαφορᾶς εἶναι, λοιπόν, «τό αὐτό» μέ τήν *ιχνηλάτησή* του στό μεταφυσικό κείμενο. Αὐτό πρέπει νά ἔχει διατηρήσει τό στίγμα αὐτοῦ πού ἔχει χαθεῖ, διαφυλαχθεῖ, τεθεῖ κατά μέρος. Τό παράδοξο μιᾶς τέτοιας δομῆς εἶναι, στή γλώσσα τής μεταφυσικῆς, αὐτή ἡ ἀντιστροφή τής μεταφυσικῆς ἔννοιας ἡ ὁποία παράγει τό ἀκόλουθο ἀποτέλεσμα: τό παρόν καθίσταται τό σημεῖο τοῦ σημείου, τό ἴχνος τοῦ ἴχνους. Δέν ἀποτελεῖ πλέον αὐτό στό ὁποῖο παραπέμπει σέ τελευταία ἀνάλυση κάθε παραπομπή. Καθίσταται μιᾶ λειτουργία σέ μιᾶ δομή γενικευμένης παραπομπῆς. Ἀποτελεῖ ἴχνος καί ἴχνος τής ἐξάλειψης τοῦ ἴχνους.

Κατ' αὐτό τόν τρόπο τό κείμενο τής μεταφυσικῆς εἶναι κατανοητό. Ἀκόμα ἀναγνώσιμο· καί πρὸς ἀνάγνωση. Δέν περικλείεται, ἀλλά διασχίζεται ἀπό τό ὄριό του, σημαδεμένο στό ἐσωτερικό του ἀπό τόν πολλαπλό αὐλακα τοῦ περι-

8. Heidegger, *Holzwege*, ὁ.π., σ. 336. (Σ.τ.μ.)

θωρίου του. Προτείνοντας ταυτόχρονα τό μνημείο και τόν αντικατοπτρισμό του ἴχνους, τό ἴχνος ταυτόχρονα χαραγμένο και σβησμένο, ταυτόχρονα ζωντανό και νεκρό, ζώντας, ὅμως, πάντα τήν εἰκονικότητα τῆς ζωῆς και τῆς διαφυλαγμένης ἐγγραφῆς της. Πυραμίδα. Ὅχι ἕνα ὄριο πρὸς ὑπερπήδηση, ἀλλά πετρώδες, πάνω σ' ἕναν τοῖχο, πρὸς μιά ἀλλιώτικη ἀνάγνωση, ἕνα κείμενο χωρίς φωνή.

Συνεπῶς μπορούμε νά σκεφτοῦμε χωρίς ἀντίφαση, ἢ τουλάχιστον χωρίς νά ἀποδίδουμε καμία ὀρθότητα σέ μιά τέτοια ἀντίφαση, αὐτό πού εἶναι ἀντιληπτό και μὴ ἀντιληπτό γύρω ἀπὸ τό ἴχνος. Τό «πρώιμο ἴχνος» τῆς διαφορᾶς [26] ἔχει χαθεῖ σέ μιά χωρίς ἐπιστροφή μὴ ὀρατότητα κι ἐντούτοις ἢ ἴδια ἢ ἀπώλειά του εἶναι κεκαλυμμένη, διαφυλαγμένη, διατηρημένη, κείμενη, ἀναβεβλημένη. Σ' ἕνα κείμενο. Ὑπὸ τῆ μορφή τῆς παρουσίας. Τῆς κυριότητας. Ἡ ἴδια ἢ ὅποια δέν εἶναι παρά μόνο ἀποτέλεσμα τῆς γραφῆς.

Ἐχοντας μιλήσει γιὰ τήν ἐξάλειψη τοῦ πρώιμου ἴχνους, ὁ Χάιντεγκερ μπορεῖ, λοιπόν, σέ μιά ἀντίφαση χωρίς ἀντίφαση, νά συνυπογράψει, νά προσυπογράψει τό σφράγισμα τοῦ ἴχνους. Λίγο παρακάτω: «Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ διάκριση ἀνάμεσα στό εἶναι και τά ὄντα, ὡς κάτι λησμονημένο, μπορεῖ νά εἰσβάλει στήν ἐμπειρία μας μόνο ἐάν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ μέ τήν παρουσία τοῦ παρόντος (mit dem Anwesen des Anwesenden) κι ἐάν ἔχει ἔτσι ἐπισφραγιστεῖ σέ ἕνα ἴχνος (eine Spur geprägt hat) τό ὁποῖο παραμένει διαφυλαγμένο (gewahrt bleibt) στή γλώσσα στήν ὅποια τό εἶναι συμβαίνει».⁹

Ἀκόμα παρακάτω, ἐνῶ στοχάζεται τό χρεῶν τοῦ Ἀναξίμανδρου, τό ὁποῖο μεταφράζει ὡς *Brauch* (διατήρηση) [(*maintien*)],¹⁰ ὁ Χάιντεγκερ γράφει τά ἀκόλουθα:

Ἐντελλόμενη τάξη και τόλμη (*Fug und Ruch verfügend*), ἡ διατήρηση ἐλευθερώνει τό παρόν (*Anwesende*) στή διαμονή του και τό καθιστᾶ κάθε φορά ἐλεύθερο γιὰ τῆ διαμονή του. Ἀλλά κατά τόν ἴδιο τρόπο τό παρόν φαίνεται ἐξίσου νά ὑπόκειται στόν διαρκή κίνδυνο νά ἀπολιθωθεῖ σέ ἐπιμονή (*in das blosse Beharren verhärtet*). Συνεπῶς ἡ διατήρηση οὐσιαστικά παραμένει ἢ ἴδια ἢ παρουσία και ταυτόχρονα ἡ ἐγκατάλειψη (*Aushndigung*: ἀπο-διατήρηση) τῆς παρουσίας (*des Anwesens*) (*in den Un-fug*), στήν ἀταξία (τό χωρισμό). Ἡ διατήρηση συνενώνει τό ἀπό- (*Der Brauch fügt das Un-*).¹¹

9. Στό ἴδιο. (Σ.τ.μ.)

10. Ὁ Γάλλος μεταφραστής ἀποδίδει τό *der Brauch* ὡς *maintien*, διατήρηση. Ὁ Γιῶργος Ἐηροπαίδης μεταφράζει τό *der Brauch* ὡς *χρεῖα* (βλ. Γ. Ἐηροπαίδης, *Ὁ Heidegger και τό πρόβλημα τῆς ὀντολογίας*, Ἐκδόσεις Κριτική, Ἀθήνα 1995, σ. 119). Οἱ μεταφραστὲς τοῦ *Der Spruch des Anaximander* στά ἀγγλικά ἀποδίδουν τό *der Brauch* ὡς *usage*, *χρήση* (βλ. M. Heidegger, «The Anaximander Fragment», στό *Early Greek Thinking*, ὁ.π., σ. 52-53). Ὁ David B. Allison μεταφράζει τό *der Brauch* ὡς *sustaining use* (βλ. J. Derrida, «Difference», στό *Speech and Phenomena and Other Essays on Husserl's Theory of Signs*, μτφρ. D. B. Allison, Northwestern University Press, Evanston, 1973, σ. 157). (Σ.τ.μ.)

11. Heidegger, *Holzwege*, ὁ.π., σ. 339-340. (Σ.τ.μ.)

Καί εἶναι στό σημεῖο ὅπου ὁ Χάιντεγκερ ἀναγνωρίζει τή διατήρηση ὡς ἴχνος πού θά πρέπει νά τεθεῖ ἡ ἐρώτηση: Μποροῦμε, καί σέ ποιό βαθμό, νά σκεφτοῦμε αὐτό τό ἴχνος καί τό dis- τῆς *différance* ὡς *Wesen des Seins*; Δέν ἀναφέρεται τό dis- τῆς *différance* πέρα ἀπό τήν ἱστορία τοῦ Εἶναι, ἐπίσης πέρα ἀπό τή γλώσσα μας, καί πέρα ἀπό καθετί πού αὐτή μπορεῖ νά ὀνομάσει; Δέν καλεῖ, στή γλώσσα τοῦ Εἶναι, γιά ἕναν μετασχηματισμό, ἀναγκαστικά βίαιο, αὐτῆς τῆς γλώσσας ἀπό μιά ὀλοκληρωτικά ἄλλη γλώσσα;

Ἄς κάνουμε αὐτή τήν ἐρώτηση πιό συγκεκριμένη. Καί, γιά νά ἀποσπάσουμε τό «ἴχνος» ἀπό αὐτήν (καί ποιός πίστεψε ὅτι ποτέ ἐντοπίσαμε κάτι, πέρα ἀπό ἴχνη πρὸς ἀνίχνευση;), ἄς συνεχίσουμε νά διαβάζουμε αὐτό τό ἀπόσπασμα: «Ἡ μετάφραση τοῦ τό *χρεών* ὡς “διατήρηση” δέν ἔχει προέλθει ἀπό ἐτυμολογικολεξικολογικούς συλλογισμούς. Ἡ ἐκλογή τῆς λέξης “διατήρηση” προέρχεται ἀπό μιά προηγούμενη μετα-βίβαση (*Über-setzen*) τῆς σκέψης πού προσπαθεῖ νά σκεφθεῖ τή διαφορά στήν ἐκδίπλωση τοῦ Εἶναι (*im Wesen des Seins*) πρὸς τήν ἱστορική ἔναρξη τῆς λήθης τοῦ Εἶναι. Ἡ λέξη “διατήρηση” ὑπαγορεύεται στή σκέψη κατὰ τήν ἀντίληψη (*Erfahrung*) τῆς λήθης τοῦ Εἶναι. Τό *χρεών* κυρίως ὀνομάζει ἕνα ἴχνος [27] (*Spur*) αὐτοῦ πού παραμένει πρὸς σκέψη στή λέξη “διατήρηση”, ἕνα ἴχνος πού σύντομα χάνεται (*alsbald verschwindet*) στήν ἱστορία τοῦ Εἶναι, ἡ ὁποία ἐκδιπλώνεται στήν παγκόσμια ἱστορία ὡς δυτική μεταφυσική».¹²

Πῶς νά σκεφθοῦμε αὐτό πού εἶναι ἔξω ἀπό ἕνα κείμενο; Αὐτό πού εἶναι λίγο πολύ τό *προσιδιάζον* περιθωρίο του; Γιά παράδειγμα, τό ἄλλο τοῦ κειμένου τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς; Βέβαια, τό «ἴχνος πού σύντομα χάνεται στήν ἱστορία τοῦ Εἶναι ... ὡς δυτική μεταφυσική» διαφεύγει κάθε καθορισμοῦ, κάθε ὀνόματος πού θά μπορούσε νά λάβει στό μεταφυσικό κείμενο. Στεγάζεται, καί συνεπῶς ἀποκρύπτεται, σέ αὐτά τά ὀνόματα. Δέν ἐμφανίζεται σέ αὐτά ὡς τό «ἴδιο» τό ἴχνος. Ἀλλά αὐτό συμβαίνει ἐπειδή δέν θά μπορούσε ποτέ νά ἐμφανιστεῖ τό ἴδιο, ὡς τέτοιο. Ὁ Χάιντεγκερ, ἐπίσης, λέει ὅτι ἡ διαφορά δέν μπορεῖ νά ἐμφανιστεῖ ὡς τέτοια: «*Lichtung des Unterschiedes kann deshalb auch nicht bedeuten, dass der Unterschied als der Unterschied erscheint*».¹³ Δέν ὑπάρχει οὐσία τῆς *différance* αὐτή (εἶναι) αὐτό πού ὄχι μόνο δέν θά μπορούσε νά ἀφθεῖ νά καταστεῖ οἰκειοποιήσιμο στό ὡς τέτοιο τοῦ ὀνόματός του ἢ τῆς ἐμφάνισής του, ἀλλά αὐτό πού ἀπειλεῖ τήν ἐξουσία του ὡς τέτοιου γενικά, τῆς παρουσίας τοῦ ἴδιου τοῦ πράγματος στήν οὐσία του. Τό ὅτι δέν ὑπάρχει σέ αὐτό τό σημεῖο μιά προσιδιάζουσα οὐσία τῆς *différance*, αὐτό ὑπονοεῖ ὅτι δέν ὑπάρχει οὔτε Εἶναι οὔτε ἀλήθεια τοῦ παιχνιδιοῦ τῆς γραφῆς στόν βαθμό πού ἐμπλέκει τήν *différance*.¹⁴

12. Στό ἴδιο, σ. 340. (Σ.τ.μ.)

13. «Ὁ φωτισμός τῆς διαφορᾶς δέν σημαίνει ὅτι ἐμφανίζεται ἡ διαφορά ὡς τέτοια.» (Σ.τ.μ.)

14. Ἡ *différance* δέν ἀποτελεῖ ἕνα «εἶδος» τοῦ γένους *ὀντολογική διαφορά*. Ἄν «ἡ δωρεά τῆς

[28] Για μᾶς, ἡ *différance* παραμένει ἓνα μεταφυσικό ὄνομα καί ὅλα τά ὀνόματα πού λαμβάνει στή γλώσσα μας εἶναι ἀκόμα, ὡς ὀνόματα, μεταφυσικά. Ἰδιαίτερα ὅταν δηλώνουν τόν καθορισμό τῆς *différance* ὡς διαφορᾶς ἀνάμεσα στήν παρουσία καί τό παρόν (*Anwesen / Anwesend*), ἀλλά ἤδη καί προπάντων, ὅταν, μέ τόν πλέον γενικό τρόπο, δηλώνουν τόν καθορισμό τῆς *différance* ὡς διαφορᾶς ἀνάμεσα στό Εἶναι καί τά ὄντα.

«Παλαιότερη» ἀπό τό ἴδιο τό Εἶναι, μιά τέτοια *différance* δέν ἔχει ὄνομα στή γλώσσα μας. Ἄλλά («ἤδη γνωρίζουμε») ὅτι, ἐάν εἶναι ἀκατονόμαστη, αὐτό δέν εἶναι ἀπλά κάτι προσωρινό· ὄχι, ὅμως, ἐπειδὴ ἡ γλώσσα μας δέν ἔχει ἀκόμα βρεῖ ἢ δεχτεῖ αὐτό τό ὄνομα, ἢ ἐπειδὴ θά ἔπρεπε νά τό ἀναζητήσουμε σέ μιά ἄλλη γλώσσα, ἔξω ἀπό τό πεπερασμένο σύστημα τῆς δικῆς μας. Εἶναι ἐπειδὴ δέν ὑπάρχει ὄνομα γι' αὐτήν, οὔτε κἂν τό ὄνομα τῆς οὐσίας ἢ τοῦ Εἶναι, οὔτε κἂν αὐτό τῆς «*différance*» πού δέν εἶναι ἓνα ὄνομα, πού δέν εἶναι μιά καθαρὴ ὀνοματικὴ ἐνότητα, κι ἀκατάπαυστα αὐτο-μετατοπίζεται σέ μιά ἀλυσίδα ἀπὸ διαφοροποιούσες κι ἀναβάλλουσες ὑποκαταστάσεις.

«Δέν ὑπάρχει ὄνομα γι' αὐτήν»: μιά πρόταση πού πρέπει νά διαβαστεῖ στήν

παρουσίας εἶναι ιδιότητα [*propriété*] τοῦ *Ereignen* (*Die Gabe von Anwesen ist Eigentum des Ereignens*)» («*Zeit und Sein*», στό *L'endurance de la pensée*, Plon, 1968, μτφρ. Fédier, σ. 63), ἡ *différance* δέν ἀποτελεῖ μιά διαδικασίαν ἰδιοποίησης [*appropriation*] ὑπὸ κανένα ἀπολύτως νόημα [*en quelque sens que ce soit*]. Δέν εἶναι οὔτε θέση (οἰκιοποίηση) [(*appropriation*)] οὔτε ἄρνηση (ἀπαλλοτριώση) [(*expropriation*)], ἀλλὰ ἄλλο. Ἐπομένως, φαίνεται –ἀλλὰ ἐδῶ, σημειώνουμε μᾶλλον τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς μελλοντικῆς διαδρομῆς– ὅτι ἡ *différance* δέν θά ἦταν περισσότερο ἓνα εἶδος τοῦ γένους *Ereignis* ἀπ' ὅ,τι τοῦ *Εἶναι*. Ὁ Χάιντεγκερ λέει: «... τότε τό *Εἶναι* ἀνήκει στό ἰδιοποιεῖν» (*Dann gehört das Sein in das Ereignen*). Ἀπὸ αὐτό, τό δοῦναι καί ἡ δωρεά του ὑποδέχονται καί λαμβάνουν τόν καθορισμό τους. Σέ αὐτὴ τὴν περίπτωση τό *Εἶναι* θά ἦταν ἓνα εἶδος τοῦ *Ereignis* καί ὄχι τό *Ereignis* ἓνα εἶδος τοῦ *Εἶναι*. Ὅμως, τό νά καταφύγουμε σέ μιά τέτοια ἀντιστροφή θά ἦταν πολὺ εὐκόλο. Μιά τέτοια σκέψη χάνει τό ζητούμενο (*Sie denkt am Sachverhalt vorbei*). Ἡ *Ereignis* δέν εἶναι ἡ ὑπέρτατη ἐννοια πού κατανοεῖ τὰ πάντα, καί στήν ὁποία τό *Εἶναι* καί ὁ χρόνος θά ἀφήνονταν νά ὑποταχθοῦν. Οἱ λογικὲς κατηγοριοποιήσεις δέν σημαίνουν τίποτα ἐδῶ. Διότι καθόσον στοχαζόμαστε τό ἴδιο τό *Εἶναι* κι ἀκολουθοῦμε αὐτό πού ἔχει ὡς ἴδιον, τό *Εἶναι* ἀποδεικνύεται ὡς δωρεά πού χορηγεῖται ἀπὸ τό ἐγχειρίζειν (*Reichen*) τοῦ χρόνου, ἀπὸ τό ἐγχειρίζειν τοῦ πεπρωμένου τῆς παρουσίας (*gewhrte Gabe des Geschickes von Anwesenheit*). Ἡ δωρεά τῆς παρουσίας εἶναι ιδιότητα τοῦ *Ereignen* (*Die Gabe von Anwesen ist Eigentum des Ereignens*)».

Χωρὶς τὴν ἐπανεγγραφὴ πού μετατοπίζει αὐτὴ τὴν ἀλυσίδα (*Εἶναι*, παρουσία, ἰδιοποίηση [*appropriation*], κτλ.) δέν θά μεταβάλουμε ποτέ αὐστηρά κι ἀμετάκλητα τὴ σχέση μεταξύ τῆς γενικῆς ἢ θεμελιώδους ὄντο-λογίας κι αὐτοῦ πού αὐτὴ ἐξουσιάζει ἢ πού ὑποτάσσεται κάτω ἀπὸ τόν τίτλο τῆς περιφερειακῆς ὄντολογίας ἢ τῆς ἰδιαίτερης ἐπιστήμης: γιὰ παράδειγμα, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ἡ ψυχανάλυση, ἡ σημειογλωσσολογία, ἡ ρητορικὴ –στὶς ὁποῖες ἡ ἀξία τῆς κυριότητος [*propriété*] παίζει, περισσότερο ἀπὸ ἄλλου, ἓναν ἀμείωτο ρόλο– ἀλλὰ ἐξίσου κάθε πνευματιστικὴ ἢ ὑλιστικὴ μεταφυσικὴ. Οἱ ἀναλύσεις πού ἀρθρώνονται σέ αὐτό τόν τόμο ἀποβλέπουν σέ μιά τέτοια προκαταρκτικὴ ἐπεξεργασία. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι μιά τέτοια ἐπανεγγραφὴ δέν θά συμπεριληφθεῖ ποτέ σέ ἓναν φιλοσοφικὸ ἢ θεωρητικὸ λόγο οὔτε γενικά σέ ἓναν λόγο ἢ σέ μιά γραφὴ μόνο στή σκηνὴ πού ἄλλου ὀνόμασα γενικό κείμενο (1972).

κοινοτοπία της. Αυτό τό άκατονόμαστο δέν εΐναι ένα άρρητο Εΐναι, πού δέν θά μπορούσε νά προσεγγιστεΐ από κανένα όνομα: ό Θεός, γιά παράδειγμα. Αυτό τό άκατονόμαστο εΐναι τό παιχνίδι πού καθιστά έφικτά τά όνοματικά αποτελέσματα, τίς σχετικά ένωτικές ή άτομικές δομές πού άποκαλοϋμε όνόματα, τίς άλυσίδες τών ύποκαταστάσεων τών όνομάτων, καί στά όποΐα, γιά παράδειγμα, τό όνοματικό αποτέλεσμα *différance* εΐναι τό ίδιο παρασυρμένο, άπαχθέν, έπανεγγεγραμμένο, άκριβώς όπως μιά έσφαλμένη έκκίνηση ή ένας έσφαλμένος τερματισμός άποτελεΐ άκόμα μέρος του παιχνιδιού, λειτουργία του συστήματος.

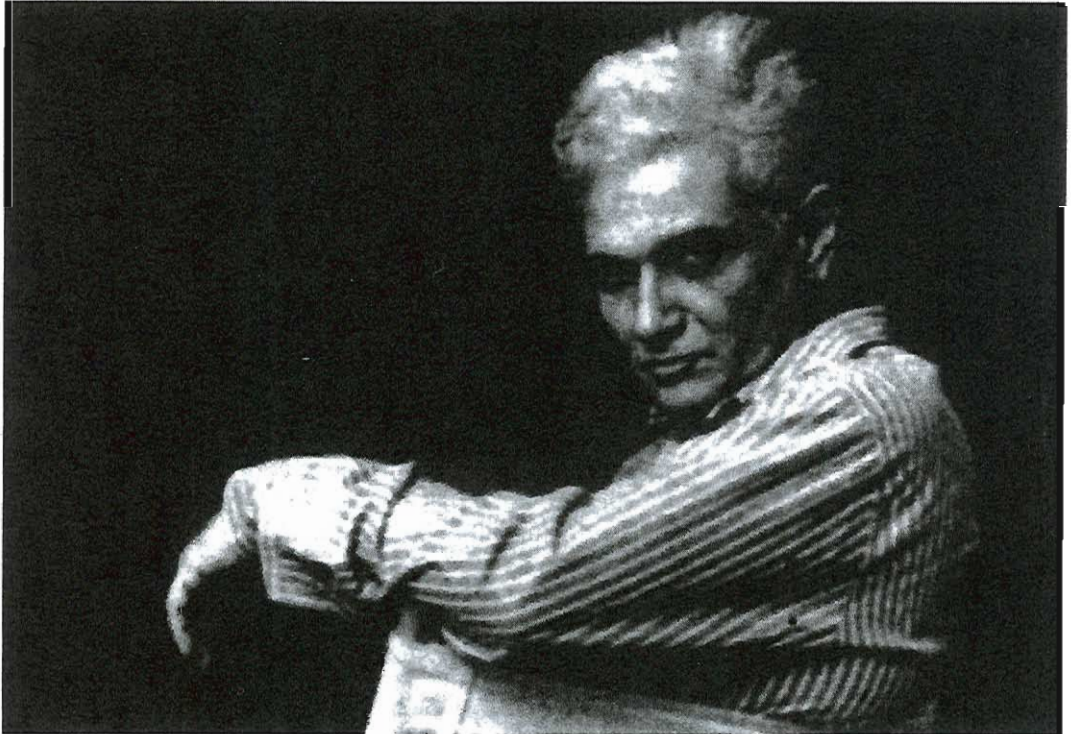
Αυτό πού γνωρίζουμε ή αυτό πού θά γνωρίζαμε εάν έπρόκειτο έδω άπλως γιά μιά γνώση εΐναι ότι δέν έχει ύπάρξει ποτέ, ούτε θά ύπάρξει ποτέ μιά μοναδική λέξη, ένα κυρίαρχο όνομα. Αυτός εΐναι ό λόγος [29] γιά τόν όποιο ή σκέψη του γράμματος *a* τής *différance* δέν άποτελεΐ τήν πρώτη έντολή ή προφητική άναγγελία μιās έπικείμενης κι άκόμα άνήκουστης όνοματοθεσίας. Δέν ύπάρχει τίποτα κηρυγματικό γύρω από αυτή τή «λέξη», υπό τόν όρο ότι άντιλαμβανόμαστε τήν άποκεφαλ(αιοποί)ησή της [Έmajusculation]. Καί ότι θέτουμε υπό συζήτηση τό όνομα του όνόματος.

Δέν θά ύπάρξει μοναδικό όνομα, άκόμα κι αν ήταν τό όνομα του Εΐναι. Καί θά πρέπει νά τό σκεφτοϋμε αυτό χωρίς νοσταλγία, δηλαδή, εκτός του μύθου μιās καθαρής μητρικής ή καθαρής πατρικής γλώσσας, μιās χαμένης πατρίδας τής σκέψης. Αντίθετα, θά πρέπει νά είμαστε καταφατικοί άπέναντι σέ αυτό, μέ τήν έννοια πού ό Νίτσε βάζει τήν κατάφαση στό παιχνίδι, μέ ένα όρισμένο γέλιο και μέ έναν όρισμένο βηματισμό του χοροϋ.

Από αυτό τό γέλιο κι αυτόν τόν χορό, από αυτή τήν κατάφαση πού εΐναι ξένη σέ κάθε διαλεκτική, τίθεται ως θέμα ή άλλη πλευρά τής νοσταλγίας, τήν όποια θά άποκαλέσω χαιντεγκεριανή έλπίδα. Δέν άγνοω πόσο άπρεπής μπορεί νά φαίνεται έδω αυτή ή λέξη. Παρ' όλα αυτά τήν άποτολμω, χωρίς νά άποκλείω καμιά από τίς συνέπειές της, και τή συσχετίζω μέ αυτό πού άκόμα μου φαίνεται νά άποτελεΐ τό μεταφυσικό μέρος τής «Ρήσης του Άναξίμανδρου»: τήν αναζήτηση γιά τήν κύρια λέξη και τό μοναδικό όνομα. Μιλώντας γιά τήν «πρώτη λέξη του Εΐναι» (*das frühe Wort des Seins: τό χρεών*), ό Χάιντεγκερ γράφει: «Η σχέση μέ τό παρόν [*au présent*], ή όποια αναπτύσσει τήν τάξη της στην ίδια τήν οϋσία τής παρουσίας, εΐναι μοναδική (*ist eine einzige*). Εΐναι προπαντός ασύγκριτη μέ κάθε άλλη σχέση. Άνήκει στή μοναδικότητα του ίδιου του Εΐναι (*Sie gehört zur Einzigkeit des Seins selbst*). Συνεπώς, γιά νά όνομάσουμε τήν οϋσιώδη φύση του Εΐναι (*das Wesende des Seins*), ή γλώσσα θά έπρεπε νά βρεΐ μιά μοναδική λέξη, τή μοναδική λέξη (*ein einziges, das einzige Wort*). Άπό αυτό μπορούμε νά συναγάγουμε πόσο παράτολμη εΐναι κάθε λέξη τής σκέψης [κάθε στοχαστική λέξη: *denkende Wort*] πού άπευθύνεται στό Εΐναι (*das dem Sein zugesprochen wird*). Παρ' όλα αυτά μιά τέτοια

παρατολμία δέν εἶναι ἀδύνατη, ἐφόσον τό Εἶναι μιᾶ παντοῦ καί πάντα μέσω κάθε γλώσσας».¹⁵

(29) Τέτοια εἶναι ἡ ἐρώτηση: ἡ συμμαχία τῆς ὁμιλίας καί τοῦ Εἶναι στή μοναδική [unique] λέξη, στό ἐπιτέλους κύριο ὄνομα. Τέτοια εἶναι ἡ ἐρώτηση πού ἐγγράφεται στήν παιγνιώδη κατάφαση τῆς *différance*. Ἔχει σχέση μέ κάθε μέλος αὐτῆς τῆς πρότασης: «Τό Εἶναι / μιᾶ / παντοῦ καί πάντα / μέσω / κάθε / γλώσσας».¹⁶

Ζάκ Ντερριντά

15. Heidegger, *Holzwege*, ὁ.π., σ. 337-338. (Σ.τ.μ.)

16. Θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω γιά τή βοήθειά τους τίς φίλες καί φίλους Κωνσταντίνα Χάμου, Γεωργία Σακκιά, Πόπη Βλάχου, Γιάννη Μαρκαντέ, Νατάσσα Χαλιάπα, Παῦλο Κόντο, Γιώργο Ξηροπαῖδη καί Θεόδωρο Πενολίδη. Ἰδιαιτέρη μνεία θά ἤθελα νά κάνω στή φίλη Ἑλένη Μπεζέ, χωρίς τή βοήθεια τῆς ὁποίας αὐτή ἡ μετάφραση δέν θά εἶχε ὑλοποιηθεῖ. (Σ.τ.μ.)